

Η ΣΤΕΓΗ ΤΟΥ ΝΑΟΥ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ ΣΤΗΝ ΚΑΡΘΑΙΑ

ABSTRACT: The temple of "Athena" at Karthaia in Kea is the earliest example we have in the Cycladic region of a peripteral temple. The monument is datable around 500 B.C. The temple was constructed with a variety of materials. The foundations to the height of the stylobate are of local grey limestone, the walls of the cella of local white marble on the exterior and schist on the interior, the columns and the entablature of the peristyle (except for the metopes) are of sandstone imported probably from Aigina, and the roof tiles are of Parian marble. This remarkable medley of material shows clearly an economy of use, of human effort and of material in order to achieve successfully the final result desired. Now, after systematic study of the fragments preserved in the archaeological area and in the museum, we can reconstruct, in its basic elements, the form of the temple roof and make a number of concrete suggestions about the groups of figures carried there.

Ο ναός της Αθηνάς στην Ακρόπολη της Καρθαίας, αποτελεί μέχρι στιγμής το αρχαιότερο παράδειγμα περίπτερου δωρικού ναού στον χώρο των Κυκλάδων¹ (εικ. 1, 2). Τόσο ο ναός του Απόλλωνος στην Δήλο, όσο και ο ναός του Ποσειδώνος στην Τήνο, αποτελούν μεταγενέστερα παραδείγματα. Από την άποψη αυτή η εισαγωγή του περίπτερου σχήματος του ναού στον χώρο των Κυκλάδων, αποτελεί μια καινοτομία.

Σπάνια είναι και η σύνθεση της περιστάσεως με 6 x 11 κίονες. Το φαινόμενο παρουσιάζεται κυρίως μετά το δεύτερο μισό του 4ου π.Χ. αι. στο ναό του Ασκληπιού στην Επίδαυρο, το ναό του Διός στον Στράτο και στο Μητρώον της Ολυμπίας². Πρωτοτυπία παρουσιάζει το μνημείο και σε ότι αφορά την διπλή συστολή των κίωνων στην πρόσοψη και προς τις γωνίες. Διπλή συστολή παρουσιάζεται επίσης και στους τρεις κίονες της μακράς πλευράς προς το νότο. Το φαινόμενο αυτό εμφανίζεται μετά το 480 π.Χ. σε ναούς της Σικελίας, όπως στο ναό της Αθηνάς στις Συρακούσες ή στο ναό της Νίκης στην Ίμερα και 20 χρόνια αργότερα στον ναό "Α" του Σελινούντος και στο ναό του Ποσειδώνος στην Ποσειδωνία³. Πρωτοτυπία ακόμη αποτελεί και το γεγονός της παρουσίας καμπυλότητας στον στυλοβάτη και τον τοιχοβάτη. Ο ναός παρουσιάζει μέγιστο βέλος προς τα άνω 20 χιλ. στο πλάτος και 40 χιλ. στο μήκος του στυλοβάτη, πράγμα που σε τόσο πρόωμη περίοδο διαπιστώνεται μόνον στην Αττική, κατ'αρχήν στον Πεισιστράτειο αρχαίο ναό της Αθηνάς και

Συντομογραφίες:

Ostby = E. Ostby, The Athenaion of Karthaia, *OpAth* 13:4, 1980, 189-223.

1. Κατά τον Ostby, 211 κ.ε., ο ναός χρονολογείται λίγο μετά το 510 π.Χ. Ο M. Schuller, *Dorische Architektur der Kykladen*, *JdI* 100, 1985, 374, θεωρεί ότι ο ναός κτίστηκε περί το 500 π.Χ. Η άποψή μας είναι ότι πρέπει να χρονολογηθεί λίγο πριν τον ναό της Αφαίας, σύμφωνα με τα μέχρι στιγμής ευρήματα.
2. W.B. Dinsmoor, *The architecture of ancient Greece*³, London 1950, 340, (Chronological list of Greek temples). Προγενέστερα παραδείγματα αποτελούν οι ναοί του Απόλλωνος στην Κυρήνη και την Αίγινα. Πρβλ. W. Wurster, *Der Apollontempel, Alt- Ägina I*, 1, Mainz 1974, 114. Επίσης W. Wurster, *Dorische Peripteraltempel mit gedrungenem Grundriss*, *AA* 1973, 205-207· A. Knell, *Dorische Peripteraltempel mit gedrungenem Grundriss*, *AA* 1975, 10-13.
3. Διπλή συστολή στους κίονες της στενής πλευράς έχουν οι ναοί της Αθηνάς, της Νίκης και ο ναός Α. Διπλή συστολή στους κίονες της μακράς πλευράς εμφανίζουν οι ναοί της Αθηνάς, της Νίκης και του Ποσειδώνος. Πρβλ. W.B. Dinsmoor, *Architecture* (*supra* σημ. 2), 338. Το φαινόμενο της διπλής συστολής εμφανίζεται και στο Α άκρο της Β και Ν πλευράς στον στυλοβάτη του Παρθενώνος. Πρβλ. F. Penrose, *The principles of the Athenian architecture*, 1η έκδ., London 1851, 16, πίν. 4.

αργότερα στον προ-Παρθενώνα⁴. Οι κίονες του ναού εμφανίζονται εκτός από την μείωση και ένταση, ενώ οι γωνιαίοι έχουν διάμετρο κατά τι μεγαλύτερη των αγελαίων. Ως προς το ετερόκλητο του υλικού, ο ναός της Αθηνάς στην Καρθαία παρουσιάζει απόλυτη συνάφεια με τον αρχαίο ναό της Αθηνάς στην Ακρόπολη της Αθήνας⁵.

Ο σηκός είχε πρόναο δίστυλο *εν παραστάσιν*, το δε δάπεδο του πτερού και του προνάου ήταν από τεχνητό κονίαμα με πρώτη ύλη τα καλά τριμμένα σπόλια που έμεναν από την επεξεργασία των πωρολιθικών μελών του μνημείου (εικ. 1, 3). Από την ανωδομία του ναού, σώθηκαν δυστυχώς ελάχιστα θραύσματα πώρινων μελών και σε μάλλον κακή κατάσταση διατηρήσεως⁶. Περισσότερο ενδιαφέρον παρουσιάζει από την άποψη της διατηρήσεως, η κεράμωση του ναού από παριανό μάρμαρο⁷. Από το ίδιο μάρμαρο κατασκευάστηκαν και τα εναέτια και επαέτια γλυπτά. Αποτελεί λοιπόν μία πρόκληση η συνδυαστική των σωζόμενων θραυσμάτων τόσο μεταξύ τους, όσο και με τις μορφές που πιθανώς έφεραν εντός και κυρίως επί των αετωμάτων⁸.

Κατά πρώτον πρέπει να αναφέρουμε μία βασική ιδιορρυθμία που παρουσιάζουν οι καταέτιες σίμες του ναού. Η κατατομή των σιμών της Ν πλευράς αποτελείται από ταινία, ιωνικό κυμάτιο και αστράγαλο, της δε Β πλευράς από ταινία, λέσβιο κυμάτιο και επίστεψη πάλι με ταινία. Το γεγονός μας διευκολύνει μεθοδολογικά να αποδώσουμε τα διατηρούμενα υπολείμματα των σιμών στην μία από τις δύο στενές πλευρές του μνημείου. Απορία όμως μας δημιουργεί τι ήταν αυτό που οδήγησε τον αρχιτέκτονα του μνημείου στην διαφοροποίησή τους και δυστυχώς δεν γνωρίζουμε αν υπάρχουν παράλληλα παραδείγματα.

Η κεράμωση του ναού είναι κορινθιακού τύπου⁹ (πίν. 1). Ένα σοβαρό ζήτημα που μας απασχόλησε, ήταν οι διαστάσεις των αγελαίων στρωτήρων, αφού με βάση τις τυποποιημένες διαστάσεις τους, δημιουργείται η όλη κάλυψη της στέγης. Με βάση το τυπικό μεταξόνιο 2,244 μ. που φαίνεται να επαναλαμβάνεται αρκετές φορές στην μακρά πλευρά του ναού¹⁰, και με τις προϋποθέσεις ότι:

- το μέσον του τριγλύφου αντιστοιχεί με τον κατακόρυφο άξονα του κίονος
- και το μέσον των ανθεμωτών ηγεμόνων καλυπτήρων, αντιστοιχεί στο μέσον των τριγλύφων,

τότε το πλάτος των αγελαίων στρωτήρων ήταν το 1/4 του μήκους 2,244, δηλαδή 0,561 μ. ακριβώς. Τυχεροί σταθήκαμε και σε ότι αφορά το φανερό βάθος των στρωτήρων, το οποίο μετρήθηκε εμμέσως αλλά με

4. W.B. Dinsmoor, *Architecture* (supra σημ. 2), 90, 150.

5. Το φαινόμενο της διαφορετικής υφής και ποιότητας του υλικού, πρέπει να αποδοθεί στην ανάγκη της οικονομίας της πρώτης ύλης της κατασκευής, σε συνδυασμό με το αποτέλεσμα της τελικής εμφανίσεως.

6. Μέχρι την οριστική δημοσίευση του ναού από τον γράφοντα, βλ. σχετ. περιγραφές στον M. Schuller, *Dorische Architektur* (supra σημ. 1), 374-376.

7. Το μέρος της κεραμώσεως που βρίσκεται στο Μουσείο της Κέας, αποτελεί προϊόν της ανασκαφής των ετών 1962-1963. Πρβλ. Ν. Ζαφειρόπουλος, *ΑΔ* 18, 1963, Χρονικά, 281-282 και Χ. Ντούμας, *ΑΔ* 20, 1965, Χρονικά, 507-508. Ορισμένα νέα θραύσματα της κεραμώσεως του ναού, είναι περισιλλογές των ετών 1987-1993, προερχόμενα από την επιφανειακή έρευνα στην Καρθαία.

8. Την μελέτη του γλυπτού διάκοσμου του ναού, έχει αναλάβει η πρώην έφορος της Ακροπόλεως κ. Ε. Τουλούπα, cf. Ε. Τουλούπα, Ο γλυπτός διάκοσμος του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία, στον παρόντα τόμο.

9. Μέχρι τώρα έχουν καταγραφεί 42 μέλη και θραύσματα που ανήκουν στην κεράμωση του ναού. Ο γράφων έχει αναλάβει την υποχρέωση της δημιουργίας ενός συστηματικού καταλόγου των αρχιτεκτονικών μελών του Μουσείου της Κέας. Είναι πιθανόν να μας έχουν διαφύγει μερικά μικρά θραύσματα από την κεράμωση που πιθανώς ανήκουν στον ναό της Αθηνάς. Ο οριστικός κατάλογος των μελών αυτών, θα γίνει μετά το πέρας των καταγραφών και θα συμπεριληφθεί στην οριστική δημοσίευση του ναού. Για λόγους συντομεύσεως του κειμένου, δεν γίνονται αναλυτικές περιγραφές όλων των θραυσμάτων. Τα θραύσματα από την κεράμωση του ναού περιλαμβάνονται, ως αναφορά, στον συνοπτικό κατάλογο (πιν. 1).

10. Έχουμε την γνώμη ότι το τυπικό μεταξόνιο 2,244 μ. της μακράς πλευράς του ναού, συντίθεται από 5 κοινούς Αιγυπτιακούς πήχεις του μήκους 0,4488 μ. Το φαινόμενο της συνθέσεως των αρχαίων Ελληνικών μνημείων μέσω του Αιγυπτιακού πήχεως είναι φαινόμενο καθολικό, εμφανίζεται σ' όλο τον αρχαίο Ελληνικό κόσμο και φανερώνει ότι οι Έλληνες δανείστηκαν και χρησιμοποίησαν το μέτρο της Αιγύπτου από την αρχή της δημιουργίας της μεγάλης λίθινης αρχιτεκτονικής, δηλαδή από τον 7ο αι. π.Χ. Για την απόδειξη των ισχυρισμών μας, βλ. Α. Παπανικολάου, *Μετασχηματισμοί. Αρχιτεκτονική, μαθηματικά και μουσική. Μία συμβολή στην μελέτη των μεθόδων σχεδιασμού των μνημείων στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα 1993. Η μελέτη έχει κατατεθεί στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας, για την κατοχύρωση των πνευματικών δικαιωμάτων και έχει εγκριθεί η έκδοση της από το τμήμα δημοσιεύσεων της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Οι μετρήσεις έγιναν πολύ προσεκτικά στις χαραγές των σημείων που ορίζουν την τοποθέτηση των κίωνων. Cf. *IG VIII*, 3073, 138 (πρώτον διαξέσας σημείας παρά το[ύς ἀρμούς] καθ' ἑκάστον τῶν λίθων. Οι μετρήσεις μας στα μεταξόνια διαφέρουν αισθητά από τις μετρήσεις του Ostby, 203, εικ. 16.

ακρίβεια 0,589 μ., από τις δύο καλύτερα διατηρούμενες αγελαίες επαετίδες κεραμίδες που σχηματίζουν τις σίμες της Ν. πλευράς του ναού¹¹ (εικ. 4, 5).

Σε ό,τι αφορά στην κεράμωση των μακρών πλευρών του ναού, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι οι ηγεμόνες στρωτήρες παρά τα οριζόντια γείσα, είχαν πλάτος διπλάσιο από το τυπικό (1,122 μ.). Τούτο γίνεται φανερό από το θραύσμα με α.α. Μ.Κ. 472. Στο εν λόγω θραύσμα το άκρο του καλυπτήρος είναι συμφυές με τον στρωτήρα. Ο τελευταίος περιβάλλει το άκρο του καλυπτήρος από τις τέσσερις διευθύνσεις (εικ. 6). Γίνεται λοιπόν φανερό ότι οι ανθεωτοί ηγεμόνες καλυπτήρες έβαιναν ένας παρά έναν και αντιστοιχούσαν στο μέσον των τριγλύφων, παρακάμπτοντας τις μετόπες (εικ. 7). Οι αγελαίοι καλυπτήρες, με βάση τα θραύσματα που υπάρχουν στο μουσείο, είχαν πλάτος 0,212 μ. Ίσως οι ανθεωτοί ηγεμόνες καλυπτήρες διευρύνονταν, ως προς το πλάτος, στην όψη του ανθεμίου κατά 4 χιλ. ακόμη, φτάνοντας το πλάτος των 0,216 μ.

Σε ό,τι αφορά στις γωνιαίες σίμες, από την σωζόμενη σήμερα σίμα έξω από το μνημείο¹² και την περισυλλεγείσα πριν από 4 χρόνια από την κοιλάδα του Καλαμίτη¹³, είναι δυνατόν να αποκαταστήσουμε τις σίμες της Ν. πλευράς του ναού (εικ. 8, 9). Χαρακτηριστικό των δύο αυτών σιμών είναι ότι:

- το τμήμα του στρωτήρος που αντιστοιχούσε στο καλυπτόμενο μέρος από τον διπλανό ανθεωτό ηγεμόνα καλυπτήρα ήταν συμφυές με την γωνιακή σίμα. Η λύση αυτή προκρίθηκε, προκειμένου να παροχετευθούν τα νερά της βροχής που συσσωρεύονταν ανάμεσα στις καταέτιες σίμες και την γραμμή που αντιστοιχούσε στην πρώτη σειρά των καλυπτήρων αμέσως μετά από αυτές.

- το οριζόντιο μέτωπο της σίμας, όπου ήταν λαξευμένη η λεοντοκεφαλή ως ψευδοϋδρορρόη, έφερε ένα τανυσμένο λέσβιο κυμάτιο, επάνω από την οριζόντια ταινία. Το ύψος της τελευταίας πρέπει να αντιστοιχούσε με το ύψος του μετώπου των ηγεμόνων στρωτήρων, στην πλάγια όψη του ναού.

- οι δύο σίμες στην άνω έδρασή τους έφεραν εκτεταμένες εντορμίες υποδοχής των πρόσθετων μαρμαρίνων πλινθίδων επάνω στις οποίες, εδράζονταν τα ακρωτήρια του ναού.

- το πλάτος των σιμών αυτών μετρούμενο από την κάτω έδρασή τους, πρέπει να ήταν πανομοιότυπο με το πλάτος 0,561 των αγελαίων στρωτήρων. Τούτο θα δείξουμε όταν εξετάσουμε τις σίμες των κεντρικών ακρωτηρίων.

- τέλος γίνεται ίσως κατανοητή η θέση της σίμας με α.α. Μ.Κ. 140, η οποία ήταν η πρώτη τοποθετημένη της σειράς επάνω στα καταέτια γείσα. Από το ένα μέρος της, προς τα κατάντι, εδράστηκε μέρος της γωνιαίας σίμας και από το άλλο, προς τα ανάντι, εδράστηκε επίσης η επόμενη αγελαία σίμα. Με τον τρόπο αυτό δηλώνεται ταυτόχρονα και η φορά δομήσεώς τους. Σημαίνει δηλαδή, ότι οι κορυφαίες σίμες ήσαν οι τελευταίες τοποθετημένες.

Από τις άλλες γωνιαίες σίμες ελάχιστα θραύσματα διατηρούνται και βρίσκονται σήμερα στο μουσείο της Κέας. Μας επιτρέπουν όμως να αποκαταστήσουμε στοιχειωδώς την μορφή τους (εικ. 10, 11). Δύο θραύσματα από μια λεοντοκεφαλή μπορούν να αποδοθούν στην δυτική γωνία της Β πλευράς (α.α. Μ.Κ. 544, α-β). Κριτήριο για την αναγνώρισή τους αποτέλεσε το τανυσμένο και ανεστραμμένο ως προς την μορφή λέσβιο κυμάτιο του οριζόντιου μέρους της σίμας, που είναι πανομοιότυπο με το κυμάτιο των σιμών της Ν πλευράς. Δευτερευόντως αναγνωρίζεται η πλάγια όψη της λεοντοκεφαλής γιατί διατηρούνται μόνον τα πίσω άκρα των χειλέων. Έχουμε πάντως την αίσθηση ότι η τεχνοτροπία της συγκεκριμένης κεφαλής είναι διαφορετική από αυτή των λεοντοκεφαλών της Ν πλευράς (εικ. 8, 10). Οι νότιες εμφανίζουν πιο σχηματοποιημένα τα χαρακτηριστικά της μορφής, σε αντίθεση με την εξεταζόμενη, όπου τα χαρακτηριστικά της δείχνουν περισσότερο ρεαλισμό. Από την τέταρτη και ανατολική γωνιαία σίμα του ναού, σώθηκε το εμπρόσθιο οριζόντιο μέρος της (α.α. Μ.Κ. 461). Τούτο γίνεται απολύτως κατανοητό από το τανυσμένο λέσβιο κυμάτιο της μίας όψεως, και την οριζόντια ταινία που αντιστοιχεί με το ύψος στην πρόσοψη των ηγεμόνων στρωτήρων της μακράς πλευράς του ναού.

11. Η σίμα με α.α. Μ.Κ. 140, (εικ. 5), είχε περισυλλεγεί κατά την διάρκεια των ανασκαφών το 1962-1963. Ο Ostby, 208, αναφέρει λανθασμένα, ότι η εν λόγω σίμα είναι κατασκευασμένη από πωρόλιθο. Η σίμα με α.α. Μ.Κ. 524 α, β, αποτελεί περισυλλογή της πρόσφατης έρευνας (εικ. 5). Ο λόγος του πλάτους 0,561 προς το φανερό βάθος 0,589 των αγελαίων στρωτήρων, είναι καθώς ο λόγος 20 : 21 ή κατά την αναγωγή τους στο μέτρο 0,4488, είναι: 1 + 1/4 και 1 + 5/16.

12. Στην σίμα αυτή έγινε η ταύτιση δύο θραυσμάτων που ανήκουν στην λεοντοκεφαλή. Η βάση της λεοντοκεφαλής βρέθηκε στον δρόμο μεταξύ του ναού του Απόλλωνος και του ναού της Αθηνάς. Το θραύσμα για λόγους προστασίας, μεταφέρθηκε στο Μουσείο της Κέας, όπου αποδείχτηκε ότι αποτελεί συνέχεια με το θραύσμα της περισυλλογής των ετών 1962-63, στο οποίο διακρίνονται τα εμπρόσθια χαρακτηριστικά της κεφαλής. Τα δύο θραύσματα ορίζονται πλέον με τον α.α. Μ.Κ. 535, α, β.

13. M. Schuller, *Dorische Architectur* (supra σημ. 1), 377.

Το παράδοξο που παρατηρείται είναι η απουσία της ψευδοϋδρορροής λεοντοκεφαλής που εμφανίζουν οι άλλες τρεις γωνίες του ναού. Το σωζόμενο μήκος του θραύσματος δεν επιτρέπει την τοποθέτηση και λεοντοκεφαλής. Το γεγονός μας δημιουργεί μία απορία. Να υποθέσουμε ότι το εισαγμένο υλικό δεν έφτασε για την ολοκλήρωση των αρχικών προθέσεων του αρχιτέκτονα; Να υποθέσουμε διεύρυνση του οριζόντιου μετώπου της συγκεκριμένης σίμας; Τούτο όμως αντιφάσκει με το λάξευμα που παρουσιάζει η κορυφαία σίμα, η οποία βρίσκεται στην ίδια ευθυγραμμία με το παρουσιαζόμενο θραύσμα και περιέχει το λάξευμα της υποδοχής του καλυπτήρος (εικ. 15).

Η πίσω πλευρά του εξεταζόμενου θραύσματος, δημιουργεί μια βαθειά λεκάνη (εικ. 11). Διακρίνονται επί της εσωτερικής παρειάς ίχνη από βελόνι και λεπτή ξοῖδα. Η κατάσταση της διατηρήσεως της παρειάς είναι εξαιρετική χωρίς καμία παρουσία νεροφαγωμάτων, που δημιουργούνται συνήθως στα μαρμάρινα μέλη εξ αιτίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος. Το γεγονός θα μπορούσε να ερμηνευτεί μόνον με την παρουσία μιας πρόσθετης πλίνθου στο εσωτερικό μέρος της σίμας, καλά προσαρμοσμένης στο εσωτερικό μέτωπο της βαθείας εντορμίας και πιθανότατα μολυβδοδοχημένης με τέτοιο τρόπο ώστε να μην επέτρεπε την διείσδυση των ομβρίων υδάτων. Εάν υπήρχε τέτοια πλίνθος εμμέσως σημαίνει την παρουσία βάσεως γωνιαίου ακρωτηρίου και επομένως είναι δυνατόν να υποθέσουμε την παρουσία 4 ακρωτηρίων στις 4 γωνίες του ναού.

Δυνατόν είναι να ανασυνθέσουμε την εικόνα των κορυφαίων σιμών της Β πλευράς του ναού. Στην περιοχή του ναού διασώθηκαν δυό από τις τρεις κορυφαίες σίμες. Η κεντρική εντυπωσιάζει με το μεγάλο της μήκος¹⁴ (1,925 μ.) (εικ. 12, 13, 14). Στην μία πλάγια πλευρά της κεντρικής αυτής σίμας διακρίνεται καθαρά η τομή της υποδοχής του στρωτήρος που αντιστοιχεί στην πρώτη σειρά αμέσως μετά τις καταέτιες σίμες. Το μετρημένο μήκος περίπου 0,46 μ. από την κάτω έδραση, μας επιτρέπει να υπολογίσουμε το πλάτος των αγελαίων σιμών ίσο με το άθροισμα της ως άνω διαστάσεως και του 1/2 του πλάτους 0,212 μ. του καλυπτήρος ίσο με 0,566 μ., δηλαδή πρακτικώς ίσο με το υπολογισμένο 0,561 μ. από τα τυπικά μεταξόνια του ναού.

Οι στρωτήρες που κατέληγαν στην ουρά της σίμας ήσαν τοποθετημένοι κάτω από το μέτωπο της πλάγιας όψεως. Το ίδιο συνέβαινε και με τους καλυπτήρες στο όριο της επαφής τους με την ουρά της κορυφαίας σίμας (εικ. 15). Ενδιαφέρον παρουσιάζει να παρατηρήσουμε ότι η κεντρική σίμα έφερε αναθυρώσεις παρά τις επιφάνειες ώσεως. Τούτο σημαίνει ότι δεξιά και αριστερά της κεντρικής, ήταν τοποθετημένες δύο άλλες σίμες οι οποίες ακολουθούσαν στην άνω έδραση την λαξευμένη επιφάνεια της κεντρικής σίμας. Από τα δύο εκατέρωθεν μέλη διασώζεται το εξ αριστερών στον χώρο¹⁵ και νομίζουμε ότι μπορούμε να αποκαταστήσουμε με παρόμοιο τρόπο και το εκ δεξιών σήμερα χαμένο κομμάτι (εικ. 16). Η γραφική τους απεικόνιση μας επιτρέπει ακόμη να παρατηρήσουμε, ότι το μικρό τύμπανο που ορίζεται στην κεντρική και την αμέσως αριστερή σίμα και βρίσκεται 25 περίπου χιλ. μέσα από το εξωτερικό μέτωπο του κυματίου, βαίνει σε ευθεία γραμμή και σβήνει στο μέσον της κεντρικής σίμας. Στην επάνω επιφάνεια της τελευταίας μπορούμε να τοποθετήσουμε με μεγάλη βεβαιότητα, ως κεντρικό ακρωτήριο, την τρέχουσα γυναικεία μορφή του μουσείου της Κέας¹⁶, όχι μόνον από το γεγονός ότι η αμφικλινής επιφάνεια της κεντρικής σίμας στην άνω έδρασή της ταιριάζει απολύτως με την έδραση της πλίνθου του αγάλματος¹⁷, αλλά και γιατί η εντορμία του γόμφου στην επάνω έδρασή της, αντιστοιχεί με την εντορμία που διαθέτει το άγαλμα στο πίσω μέρος του.

Από την αποκατάσταση γίνεται φανερό, ότι στην κορυφή της Β όψεως του ναού ήταν τοποθετημένες και άλλες δύο μορφές εκατέρωθεν της κεντρικής. Το γεγονός αποτελεί μοναδική συνθετική πρωτοτυπία. Το μόνο παράλληλο παράδειγμα κεντρικού και μάλιστα φυτόμορφου ακρωτηρίου, συνοδευόμενο με δύο

14. Οι λουπές διαστάσεις φαίνονται στην εικ. 12. Η κλίση της σίμας μετρήθηκε στο κάτω μέρος ίση με 152 μοίρες. Επομένως η κλίση του τυμπάνου στον ναό ήταν 1 : 4 ακριβώς. Βλ. και Ostby, 207-208. Η απόδοσή τους στην Β πλευρά έγινε με βάση το πλήθος των νεροφαγωμάτων. Τα νεροφαγώματα στο μάρμαρο είναι το συνδυασμένο αποτέλεσμα της υγρασίας και των αλάτων. Οι προς Ν σίμες του ναού είχαν στραμμένο το πρόσωπό τους προς την θάλασσα. Η άμεση έκθεσή τους στους Ν-ΝΑ ανέμους δημιούργησαν τις συνεχείς διάστικτες βαθύνσεις στο μάρμαρο. Είναι χαρακτηριστική η αλλοίωση του στυλοβάτη του ναού από την Α πλευρά που οφείλεται στο ίδιο φαινόμενο. Βλ. εικ. 24 στη μελέτη μας, Η οικοδομική δραστηριότητα στη Ν κλιτύ της ακροπόλεως της Καρθαίας κατά τον 6ο και 5ο αι. π. Χ.

15. Πρβλ. Ostby, 207-208. Η απόδοση του συγκεκριμένου μέλους, ως γωνιακής σίμας, είναι λανθασμένη.

16. Πρόκειται για το θραύσμα με α.α. Μ.Κ. 86.

17. Έγιναν δύο διαδοχικές μετρήσεις. Η πρώτη αφορούσε την αμφικλινή έδραση του αγάλματος. Η δεύτερη έγινε στον χώρο στην άνω έδραση της κορυφαίας σίμας. Διαπιστώθηκε ότι η κλίση και των δύο είναι 165 μοίρες ακριβώς. Παρατηρείται δηλαδή μία διαφορά ως προς την κλίση του τυμπάνου ίση με 6,5 μοίρες.

μικρότερες ως προς το ύψος κόρες, συναντούμε την εποχή εκείνη μόνον στον ναό της Αφαίας στην Αίγινα. Να υποθέσουμε μία αντιστροφή της θεματολογίας του ναού της Αφαίας με την τοποθέτηση δύο ανθεμωτών ακρωτηρίων δεξιά και αριστερά της τρέχουσας μορφής; Τούτο πρέπει μάλλον να αποκλειστεί πρώτον εξαιτίας του χαρακτήρα και του σκοπού του ανθεμίου, που αποτελεί κορύφωση της συνθέσεως του τιμπάνου και δεύτερον εξαιτίας της παρουσίας της κυλινδρικής εντομίας στο εξωτερικό χείλος της αριστερής σίμας (εικ. 16). Η εντομία πιθανό σκοπό είχε, να συγκρατεί κάτι, που προείχε έξω από το περίγραμμα της ένθετης μαρμαρίνης πλίνθου. Κατά την γνώμη μας συνθέσεις με έντονες προεξοχές είναι οι συνθέσεις των ανθρωπίνων μορφών ή των ζώων ή ο συνδυασμός των δύο.

Σε ότι αφορά στην σύνθεση των κεντρικών σιμών στο νότιο τύμπανο του ναού, σ' αυτές μπορούμε να αποδώσουμε την σίμα του μουσείου της Κέας που φέρει το όνομα *Θησεύς* στο άκρο του τιμπάνου της, ως και την σίμα που φέρει το όνομα *Αντιόπη*¹⁸. Η δεύτερη βρίσκεται ακόμη στον ναό (εικ. 17, 18). Και τα δύο μέλη έφεραν στην επάνω επιφάνεια μαρμαρίνες πλίνθους για τη στήριξη των υπερκείμενων αγαλμάτων. Οι δύο σίμες πρέπει να ήταν σε επαφή η μία με την άλλη. Εάν δεχτούμε τον αποχωρισμό τους και υποθέσουμε την παρεμβολή μιας άλλης μεσαίας σίμας κατά το προηγούμενο της απέναντι πλευράς, τότε τα δύο τύμπανα των σιμών που φέρουν τα ονόματα, δεν μπορούν να ενωθούν στην κορυφή. Επίσης εάν τα επατία γλυπτά του Θησέως και της Αντιόπης ήταν δεξιά και αριστερά της υποτιθέμενης και χαμένης σήμερα κεντρικής σίμας, τότε η τελευταία θα έπρεπε να έφερε επίσης κάποιο ακρωτήριο. Στην περίπτωση αυτή θα ήταν αναγκαίο να υπήρχαν δύο ακόμα τριγωνικά τύμπανα εκατέρωθεν της κορυφής, πίσω από το επίπεδο του κυματίου. Τότε τα τύμπανα των τριών σιμών θα εμφάνιζαν ένα μαιανδροειδές σχήμα, το οποίο πουθενά δεν συναντάται στην αρχαία ελληνική αρχιτεκτονική.

Τούτο όμως δεν αποτελεί το ισχυρό επιχείρημα για τον αποκλεισμό της υποτιθέμενης μεσαίας σίμας. Τον αποκλεισμό της συνθέσεως της κορυφής του τιμπάνου του ναού μέσω τριών σιμών και επομένως την τοποθέτηση 3 επατίων ακρωτηρίων, δίδει η πίσω επιφάνεια ώσεως της πλίνθου της Αντιόπης (εικ. 19, 20). Η επιφάνεια αυτή φέρει αναθύρωση. Αναθύρωση όμως σημαίνει, ότι πίσω από την πλίνθο και προς την κεράμωση του ναού, δηλαδή προς τα Β, υπήρχε μία άλλη πλίνθος ίσου πλάτους, καλά προσαρμοσμένη στην πλίνθο της Αντιόπης και όχι η τυπική κεράμωση του ναού, όπως συνέβαινε με τις δύο εκατέρωθεν της κεντρικής, σίμες της Β πλευράς. Εάν συνθέσουμε τις δύο σωζόμενες μεσαίες σίμες με μία κεντρική και ταυτόχρονα δεχτούμε ότι πίσω από την σύνθεση των τριών παρεμβάλλονταν στο ίδιο επίπεδο και τρείς λίθοι - αντιθήματα, τότε η περιοχή για την σύνθεση των κεντρικών ακρωτηρίων θα είχε διάσταση περίπου 2,40 μ. κατά την διεύθυνση του πλάτους του ναού και τουλάχιστον 1,20 μ. κατά το βάθος, και βέβαια μας είναι αδύνατο να φανταστούμε σε τι χρησίμευε μία κολοσσιαία για τις διαστάσεις του ναού επιφάνεια εδράσεως ακρωτηρίων.

Πριν προχωρήσουμε στην ανάπτυξη των άλλων ευρημάτων που συνδέονται με τις δύο επώνυμες σίμες, θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η σίμα της Αντιόπης φέρει την υποδοχή του καλυπτήρος στην μία της εσωτερική γωνία. Η απόσταση από την εξωτερική της παρεία παρά την έδραση είναι 0,46 μ. περίπου, όπου με την προσθήκη του 1/2 του πλάτους του καλυπτήρα ορίζεται το πλάτος των αγελαίων σιμών ίσο με 0,566 ή 5 χιλ. περίπου περισσότερο από το τυπικό πλάτος των αγελαίων στρωτήρων. Επίσης πρέπει να αναφέρουμε ότι τόσο η σίμα του Θησέως, όσο και της Αντιόπης, είναι λαξευμένες στο κάτω και εσωτερικό τους μέρος, ώστε να ανακουφίζουν από το βάρος τους τα υποκείμενα γείσα και είχαν περιμετρική έδραση στο εμπρόσθιο και τα εκατέρωθεν πλάγια μέρη τους.

Επίσης διασώθηκαν οι πλινθίδες που προσαρμόζονταν πίσω από τις σίμες του Θησέως και της Αντιόπης. Στον χώρο όχι μακριά από τον ναό και μεταξύ του Προπύλου και του κτηρίου D, εντοπίστηκαν δύο θραύσματα, (εικ. 22), τα οποία ανήκουν στα ως άνω μέλη¹⁹ και παρουσιάζουν δύο κοινά χαρακτηριστικά:

- έχουν στην άνω επιφάνειά τους την κλίση που παρουσιάζει και η στέγη του ναού και
- εμφανίζουν από το κάτω μέρος την γνωστή - από τις εμπρόσθιες σίμες - λάξευση για την ανακούφιση των φορέων της στέγης από το περιττό βάρος.

Το πιο σημαντικό στοιχείο είναι ότι το βάθος 0,78 μ. του μεγάλου θραύσματος είναι πανομοιότυπο με το πλάτος της σίμας του Θησέως. Επί πλέον διασώζει από το μέσα μέρος, την εξωτερική αναθύρωση επαφής με τον λίθο που έπαιρνε την αντίστροφη κλίση καθώς και ένα πελεκίνο σύνδεσμο. Ο σύνδεσμος συγκρατούσε το εν λόγω θραύσμα με το μέλος που ελάμβανε την αντίστροφη κλίση. Στο ίδιο θραύσμα

18. Πρβλ. και Ostby, 207-210. Η απόδοση της θέσεως των, είναι κατά την γνώμη μας λανθασμένη.

19. Το μεγαλύτερο θραύσμα λόγω βάρους παραμένει στον χώρο. Το μικρότερο περισυνελέγη και βρίσκεται στο Μουσείο της Κέας.

διατηρείται από το εξωτερικό μέρος, μία φωλεά υποδοχής του άκρου ενός καλυπτήρος. Η εντορμία υποδοχής του καλυπτήρος, ορίζει υποχρεωτικώς την παράλληλη διεύθυνση του θραύσματος, με τον διαμήκη άξονα του ναού. Παρατηρούμε επίσης ότι ο πελεκίνος σύνδεσμος έχει λαξευτεί με οριζόντια διεύθυνση. Τούτο σημαίνει ότι ο σύνδεσμος χρησίμευε για την συνένωση και την συγκράτηση του εξεταζόμενου μέλους²⁰, με το μέλος που ελάμβανε την αντίστροφη κλίση. Επομένως δεν υπήρχε ομοιόθετο κομμάτι με την ίδια κλίση στην συνέχεια του εξεταζόμενου θραύσματος, άρα δεν υπήρχε και μεσαία σίμα παρεμβαλλόμενη μεταξύ των δύο ενεπίγραφων σιμών.

Εφ' όσον οι θέσεις των δύο θραυσμάτων είναι πίσω από τις δύο επώνυμες σίμες, υπάρχει ανάγκη να ερμηνευτούν τα ίχνη των εντορμιών, που εμφανίζονται στις επάνω επιφάνειες των δύο εξεταζόμενων θραυσμάτων (εικ. 21, 22). Το μικρότερο θραύσμα, εκτός από την λάξευση στο κάτω μέρος για την αφαίρεση περιττού βάρους, φέρει στην άνω επιφάνεια πολύ κοντά στο κατακόρυφο μέτωπο, μία εντορμία βάθους 7,5 εκ. περίπου. Το σωζόμενο μέρος της έχει λαξευτεί με βελόνι. Το διατηρούμενο σχήμα της εντορμίας είναι μορφής S και προσορίζονται να υποδεχτεί μία πρόσθετη μαρμαρίνη πλίνθο. Το μεγαλύτερο θραύσμα διατηρεί στην άνω επιφάνεια, μία τετράγωνη εντορμία διαστάσεων 8 x 8 εκ. και βάθους 5 εκ. περίπου. Στο μέσον της εντορμίας, διακρίνονται τα ίχνη δύο κυλινδρικών γόμφων διαμέτρου 15 χιλ. Αμέσως δίπλα από την τετράγωνη εντορμία, σώζεται το ίχνος ενός κυλινδρικού γόμφου, όμοιας διαμέτρου με τους προηγούμενους και με διεύθυνση 30 περίπου μοιρών ως προς την άνω επιφάνεια του θραύσματος. Οι κυλινδρικές εντορμίες ήταν υποδοχές ορειχάλκινων αμφίγομφων. Τούτο γίνεται κατανοητό από τα σωζόμενα υπολείμματα αντίστοιχων κυλινδρικών γόμφων που υπάρχουν στις δύο βασικές εντορμίες της άνω επιφάνειας στην σίμα του Θησέως²¹. Δίπλα στον πελεκίνο σύνδεσμο, διατηρείται το ίχνος μιας άλλης ορθογωνικής εντορμίας βάθους περίπου 4,5 εκ..

Εάν το μικρό θραύσμα τοποθετηθεί πίσω και κοντά στην σίμα της Αντιόπης, τότε η εντορμία υποδοχής της πρόσθετης πλινθίδας που έφερε στο άνω μέρος, έχει φορά αντίστροφη από την φορά της πρόσθετης πλινθού που έφερε επίσης στο άνω μέρος η σίμα της Αντιόπης. Εάν τοποθετηθεί πίσω από την σίμα του Θησέως, τότε το ευθύγραμμο μέρος της εντορμίας του θραύσματος, αντιφάσκει με το κυκλικό σχήμα της εντορμίας υποδοχής της πρόσθετης μαρμαρίνης πλινθού που έχει η εμπρόσθια σίμα. Εάν τέλος τοποθετηθεί κοντά και πίσω από το μεγάλο θραύσμα, τότε προσθέτουμε άλλη μία εντορμία στην επάνω επιφάνειά του, ανεβάζοντας τις εντορμίες αυτού σε τέσσερις.

Καθώς το μεγάλο θραύσμα μπορεί να λάβει συγκεκριμένες θέσεις, οριζόμενες από την θέση υποδοχής του καλυπτήρος, η πρώτη θέση της εν λόγω εντορμίας, είναι το διάστημα $2 \times 0,561 = 1,122$ μ. από την κάτω έδραση της σίμας του Θησέως. Στην περίπτωση αυτή η τετράγωνη εντορμία που διατηρείται στο θραύσμα, απέχει περίπου 0,90μ. από την πρόσσοψη της σίμας, η δε εντορμία παρά τον σύνδεσμο, απέχει 1,35 μ. περίπου από την πρόσσοψη. Εάν λοιπόν στην κορυφή του αετώματος υπήρχαν μόνον τα αγάλματα του Θησέως και της Αντιόπης σε απλή παράθεση, τότε πρέπει να δεχτούμε την ανάπτυξη κάποιων ανθρώπινων μορφών σε δεύτερο επίπεδο πίσω από την βασική σύνθεση. Η ανάπτυξη σε δεύτερο επίπεδο ανθρώπινων μορφών πίσω από την κύρια σύνθεση της όψεως δεν μπορεί να σταθεί από τα μέχρι σήμερα δεδομένα. Εάν όμως δεν ήταν ανθρώπινες μορφές, τότε;

Στο μουσείο της Κέας υπάρχουν δύο μαρμαρίνα θραύσματα της περισυλλογής του 1962 από τον ναό, τα οποία εμείς αποδίδουμε το μεν ένα σε τμήμα ρόδας και το άλλο σε μέρος του μετώπου ενός δίφρου. Το δεύτερο θραύσμα φέρει μάλιστα το διάστημα υποδοχής του άξονα του αμαξώματος (εικ. 23). Μήπως τα δύο θραύσματα ανήκουν σε μία σύνθεση αραγής της Αντιόπης από τον Θησέα; Εάν δεχτούμε το ενδεχόμενο, τότε είναι δυνατόν να ερμηνευτούν και οι εντορμίες στα δύο θραύσματα, που τοποθετούνται πίσω από τις δύο κεντρικές σίμες του αετώματος. Αποτελούν, κατά την γνώμη μας, τις υποδοχές στηρίξεως ποδιών δύο αλόγων δηλαδή μιας συνωρίδος²². Η εντορμία στο μικρό θραύσμα πίσω από την σίμα της Αντιόπης, δέχονταν μια πρόσθετη μαρμαρίνη πλίνθο εξισορροπήσεως του ύψους εδράσεως των μπροστινών

20. Μέσα στην εντορμία του συνδέσμου, διακρίνονται δύο κυλινδρικοί τόρμοι διαμέτρου περίπου 12 χιλ. Οι τόρμοι πρέπει να έφεραν τα εγκαρσία σκέλη δύο πτόμορφων ορειχάλκινων συνδέσμων. Οι τελευταίοι πρέπει να καλύπτονταν με έγχυτο μόλυβδο (εικ. 22).

21. Στην πλησιέστερη προς το μέτωπο της σίμας εντορμία, διατηρούνται τα ίχνη έξι κυλινδρικών γόμφων. Στην τετράγωνη ορθογωνική εντορμία, που βρίσκεται έξω από την έδραση της πρόσθετης μαρμαρίνης πλινθού του υπερκείμενου αγάλματος, υπάρχουν μολυβδοχορημένα τα υπολείμματα επτά ορειχάλκινων κυλινδρικών γόμφων.

22. Τούτο σημαίνει ότι τα δύο εξεταζόμενα θραύσματα πρέπει να απομακρυνθούν από τις εμπρόσθιες σίμες κατά "ακέραιο" αριθμό στρωτήρων. Η απόσταση αυτή πρέπει να είναι όση η απόσταση 4 στρωτήρων από την εντορμία υποδοχής του καλυπτήρος, που διατηρείται στο μεγάλο θραύσμα, έτσι ώστε να είναι δυνατή η τοποθέτηση δύο αλόγων.

ποδιών του ενός αλόγου του άρματος. Τούτο ήταν απολύτως αναγκαίο λόγω της παράλληλης κλίσεως, που παρουσιάζουν τα δύο ευρεθέντα θραύσματα, με την κλίση της στέγης. Η βασική εντορμία στο μεγάλο θραύσμα αντιστοιχούσε στο πίσω δεξιό πόδι του άλλου αλόγου. Ο κυλινδρικός γόμφος παρό την εντορμία, ίσως αντιστήριζε λίγο ψηλότερα το πίσω αριστερό πόδι του ιδίου αλόγου.

Οι δύο ομάδες των κυκλικών εντορμιών στην πλίνθο του Θησέως, αλλά και οι τρεις στην πλίνθο της Αντιόπης, βρίσκονται σε διάταξη παράλληλη τόσο μεταξύ τους, όσο και με τον διαμήκη άξονα του ναού. Αποτελούσαν κατά την γνώμη μας, τις αντιστηρίξεις των δύο τροχών του άρματος (εικ. 24). Για τον λόγο αυτό και ξεπερνούν σε βάθος την πρόσθετη πλίνθο εδράσεως της όλης συνθέσεως του ακρωτηρίου. Η διεύρυνση της εντορμίας υποδοχής της πρόσθετης πλίνθου επάνω την σίμα της Αντιόπης μέχρι την γραμμή της προσόψεως του κυματίου, οφείλεται κατά την γνώμη μας στην έδραση του ενός πέλματος από το πόδι του Θησέως. Το άλλο του πόδι πρέπει να είχε την κίνηση της αναβάσεως προς το άρμα. Η ορθογωνική εντορμία στην σίμα του Θησέως, έξω από το περίγραμμα της πρόσθετης πλίνθου στην άνω επιφάνεια, αντιστήριζε το άγαλμα του Θησέως κάτω από τον μηρό. Η ορθογωνική εντορμία στην σίμα της Αντιόπης, που βρίσκεται μέσα στο περίγραμμα της πρόσθετης πλίνθου, χρησίμευε για την έδραση του ενός ποδιού της Αντιόπης. Η Αντιόπη κατά την γνώμη μας είναι το άγαλμα της αμαζόνας που υπάρχει στο μουσείο της Κέας και προέρχεται από τον ναό. Με τον τρόπο αυτό η τριαδική στήριξη των δύο όρθιων αγαλμάτων αποκτά ένα οργανικό χαρακτήρα.

Η όλη σύνθεση παρουσιάζεται με πολύ σχηματικό τρόπο στην παρουσιαζόμενη εικ. 25. Η ορθογωνική εντορμία παρό τον πελεκίνο σύνδεσμο στο μεγάλο θραύσμα, πρέπει να αντιστοιχούσε σε μία ράβδο που συγκρατούσε τον άξονα ξεύσεως των δύο αλόγων μια που τα δύο άλογα απομακρύνονται ελαφρώς στο εμπρόσθιο μέρος τους από τον άξονα αυτό. Πρέπει να τονίσουμε εδώ ότι οι εντορμίες υποδοχής των ποδιών των αλόγων, ταιριάζουν περισσότερο ως υποδοχείς χάλκινων και όχι μαρμάρινων αλόγων²³. Αντιθέτως η σύνθεση της αρπαγής που εδράζεται επάνω σε σταθερή λίθινη επιφάνεια κατασκευάστηκε από παριανό μάρμαρο.

Αντιλαμβανόμαστε ότι με την παρουσιαζόμενη αναπαράσταση, εισάγουμε αιρετικές ιδέες τόσο για την ύλη της συνθέσεως, όσο και για τη σύνθεση αυτή καθ'εαυτή. Πρέπει όμως να κατανοήσουμε ότι ο ναός της Αθηνάς στην Καρθαία, παρουσιάζει πρωτοτυπίες, όπως αυτή της αλλαγής της φόρμας του κυματίου των καταετίων σιμών από πλευρά σε πλευρά, την τριαδική σύνθεση του Β κεντρικού ακρωτηρίου με τρεις (κατά πάσα πιθανότητα) ανθρώπινες μορφές, της αρπαγής της Αντιόπης από τον Θησέα στο Ν τμήμα με παράλληλη την παρουσία άρματος, όχι εντός του τυμπάνου του αετώματος, αλλά επί αυτού. Η θεματική ανάπτυξη του βάθους της συνθέσεως, με την εκμετάλλευση του μήκους της στέγης και την τοποθέτηση της όλης συνθέσεως εγκάρσια στην όψη του ναού, κατά παράβαση των μέχρι σήμερα γνωστών κανόνων, τη συναντούμε πολύ αργότερα στη ζωγραφική²⁴. Ίσως όμως το βασικότερο κριτήριο για την κατεύθυνση της συνθέσεως μας το δίδει η τοπογραφία της περιοχής. Ο ναός περιβάλλεται από τις τρεις πλευρές του από λόφους. Τούτο σημαίνει ότι η σύνθεση της αρπαγής ήταν δυνατόν να φανεί στην πλήρη ανάπτυξή της, εάν την παρατηρούσε κανείς από την θέση του υψηλότερου ασβεστολιθικού εξάρματος που βρίσκεται στα Ν του ναού, κυρίως από την Δ πλευρά και από απόσταση όχι μεγαλύτερη των 20 μ. από τον ναό και φυσικά από την βόρεια. Αντιθέτως το άνδρo της Αθηνάς με τις γενικά μικρές του διαστάσεις, δεν επέτρεπε την άνετη θέαση των μορφών από το επίπεδο που ορίζεται από την στάθμη της ευθυνηρίας²⁵.

23. Πρβλ. τις εντορμίες στηρίξεως των τεσσάρων αλόγων στο ανάθημα του Προνάπου στην Ακρόπολη της Αθήνας. Μ. Κορρές, *Μελέτη αποκαταστάσεως του Παρθενώνος*, Αθήνα 1994, τ. 4, 94, 95. Η πιθανή τοποθέτηση χάλκινων αλόγων και όχι μαρμάρινων, πρέπει να οφείλεται στο μεγάλο βάρος των δεύτερων και στην αδυναμία της στέγης να φέρει το βάρος αυτό, όταν μάλιστα συνδυάζεται με το βάρος της μαρμαρίνης υποδομής. Τα χάλκινα άλογα θα είχαν περίπου τα 3/7 του βάρους των μαρμάρινων.

24. Η πλάγια προβολή της συνθέσεως της αρπαγής της Αντιόπης υπάρχει στη σύνθεση του τυμπάνου στο ναό του Απόλλωνος στην Ερέτρια. Βλ. Ε. Τουλούπα, *Τα εναέτια γλυπτά του ναού του Απόλλωνος Δαφνηφόρου στην Ερέτρια*, Αθήνα 1983, 77 κ.ε., ο οποίος είναι σύγχρονος του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία και χρονολογείται στην πρώτη δεκαετία του 5ου π.Χ. αι. (όπ. π., 93-101). Το θέμα επαναλαμβάνεται, ως πλάγια σύνθεση και σε πολλές εικονογραφίες αγγείων του 5ου π.Χ. αι. Ο νους μας όμως δε μπορεί να μην συσχετίσει την προτεινόμενη σύνθεση με την απεικόνιση του ψηφιδωτού της Πομπηίας, που παριστά τη μάχη της Ισσού και αποτελεί αντίγραφο έργου του ζωγράφου Φιλόξενου από την Ερέτρια.

25. Η αναγραφή των ονομάτων *Θησείς*, *Αντιόπη* με ύψος γράμματος 5 εκ. στις εξεταζόμενες σίμες, κατά την γνώμη μας δεν προσφέρονται λόγω μεγέθους, θέσεως και προσανατολισμού του ναού, για "ανάγνωση" από την στάθμη του περίξ του ναού εδάφους. Είναι δυσδιάκριτα και για έναν επί πλέον λόγο. Είναι γραμμένα στο μέτωπο των σιμών, και το μέτωπο εισέχει ως προς το λέσβιο κυμάτιο της προσόψεως. Ίσως πρέπει να σχετίζονται με αναγραφή "προσανατολισμού", δηλαδή της θέσεως που θα καταλάμβαναν κατά την τελική τοποθέτηση στο μνημείο. Εάν η

Μπορεί ίσως να λαθεύουμε ως προς την φορά της κινήσεως των δύο βασικών μορφών της συνθέσεως. Ίσως οι δύο ανθρωπίνες μορφές να έστρεφαν το εμπρόσθιο μέρος τους προς τον θεατή. Είμαστε όμως πεπεισμένοι ότι οι εντορμίες στην επάνω επιφάνεια των δύο ανακαλυφθέντων θραυσμάτων, ερμηνεύονται μάλλον με μονοσήμαντο τρόπο²⁶.

ΠΙΝ. 1

Θραύσματα από την κεράμωση του ναού της Αθηνάς στο Μουσείο Κέας

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΝΑΦΟΡΑΣ α.α.Μ.Κ.

α. Αγελαίοι στρωτήρες	351, 432, 506, 515, 517, 518
β. Στρωτήρες παρά τα οριζόντια γείσα συμφυείς με καλυπτήρες	472, (εικ. 6), 483, 431 και 485, (εικ. 6)
γ. Ανθεμωτοί ηγεμόνες καλυπτήρες	360, 427, 470, 471, 484, 1 προς καταγραφή
δ. Σίμες νότιας πλευράς (εικ.	140, (εικ. 4), 418, 438, 466, 498, 504, 9) 535 α, β (εικ. 9), 1 θραύσμα προς καταγραφή, 1 σίμα περισυλλογής με α.α. Μ.Κ. 524 α, β, (εικ. 5). 1 σίμα φέρουσα την επιγραφή <i>Θησεύς</i> (εικ. 17). 1 θραύσμα τοποθετούμενο πίσω από την σίμα με την επιγραφή <i>Αντιόπη</i> , προς καταγραφή (εικ. 22). 1 θραύσμα σίμας της ΝΑ γωνίας του ναού (εικ. 8).
ε. Σίμες βόρειας πλευράς	430, 461 (εικ. 11), 500, 505, 520, 544 α, β (εικ. 10)

υπόθεση αυτή είναι βάσιμη, τότε πρέπει να δεχτούμε μάλλον την εισαγωγή όλου του συμπλέγματος και φυσικά των κεντρικών σιμών εδράσεως, από κάποιο νησιωτικό ή αττικό εργαστήριο της εποχής εκείνης. Η άποψη αυτή στηρίζεται στο γεγονός ότι εάν η σύνθεση ήταν προϊόν τοπικού εργαστηρίου, δεν θα ήταν καθόλου αναγκαία η αναγραφή. Περί του αντιθέτου όμως πρβλ. Α.Γ. Μενδώνη, *Addenda et corrigenda ad inscriptiones Ceae*, *ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ*, *Ποικίλα* 10, Αθήνα 1990, 288-292.

26. Μετά την παρουσίαση του θέματος στο συνέδριο της Κέας, πληροφορηθήκαμε ότι κυκλοφόρησε η μελέτη της κ. Α. Ohnesorg, *Inselionische Marmordächer*, DAI, *Denkmäler Antiker Architektur*, Berlin 1993. Η μελέτη, εκτός των άλλων, διαπραγματεύεται και την κεράμωση του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία (88 κ.ε., πίν. 56-62). Ο γράφων εντάχθηκε στην ομάδα επιφανειακής έρευνας της Καρθαίας και ανέλαβε την μελέτη των ναών του Απόλλωνος και της Αθηνάς το 1988, μετά από έγκριση του τοπικού αρχαιολογικού συμβουλίου κατόπιν θετικής εισηγήσεως της Εφορείας Ακροπόλεως. Δεν θα θέλαμε να σταθούμε στα ζητήματα της δεοντολογίας. Σε ότι αφορά στην ουσία του θέματος, οι βασικές διαφορές με την ως άνω μελέτη, συνίστανται στα εξής:

- στον τρόπο της αναπαραστάσεως των ηγεμόνων στρωτήρων παρά τα οριζόντια γείσα και την θέση των ηγεμόνων ανθεμωτών καλυπτήρων.
- στον τρόπο της συνθέσεως των κορυφαίων σιμών της Ν πλευράς του ναού.
- και τέλος στις λεπτομέρειες που αφορούν την σύνθεση των γωνιακών σιμών.

Θραύσματα από την κεράμωση του ναού της Αθηνάς κατά χώραν.

α. Σίμες βόρειας πλευράς

1 πλήρες μέλος της κεντρικής κορυφαίας σίμας (εικ. 12, 14). 1 πλήρες μέλος τοποθετούμενο αριστερά του προηγούμενου (εικ. 13, 14).

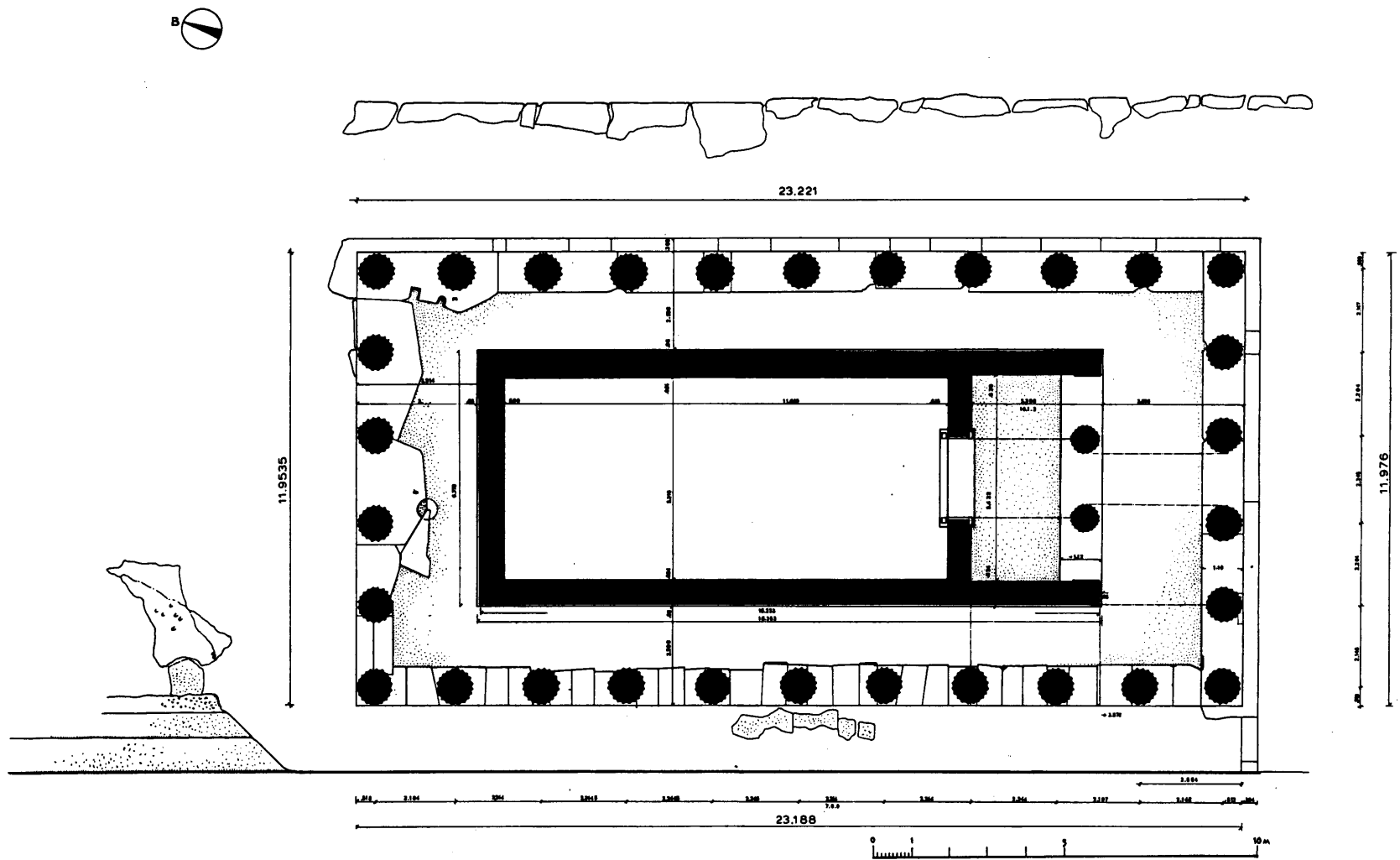
β. Σίμες νότιας πλευράς
18). 1

1 σίμα με την επιγραφή *Αντιόπη* (εικ. σίμα της ΝΔ γωνίας του τυμπάνου, συνδεόμενη με τα θραύσματα του Μουσείου Κέας 535 α, β. (εικ. 9). 1 θραύσμα οριζόμενο πίσω από την σίμα με την επιγραφή *Θησεύς* (εικ. 22).

Αλέξανδρος ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ
Αθήνα

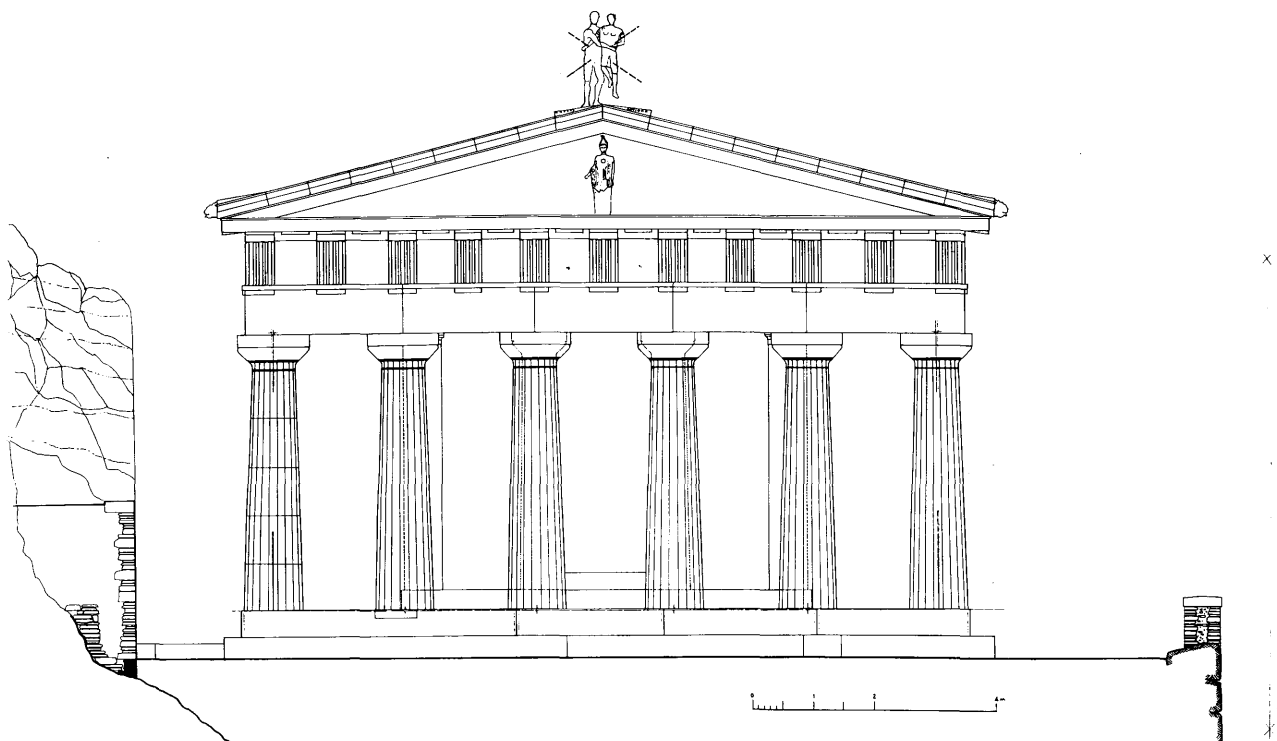
Π. Καλλιγάς: Βέβαια δεν θέλω να παϊνέψω το "σπίτι" μας, αλλά θεωρώ ότι είναι τυχερή η Καρθαία, η Τζιά, που έχει δείξει ενδιαφέρον ο κ. Παπανικολάου για τα αρχιτεκτονήματά της, γιατί η ποιότης των σχεδίων του, τα οποία ελπίζω κάποτε να δούμε τυπωμένα, είναι ισάξια με το έργο που έχει κάνει ο ίδιος πάνω στη Ακρόπολη, στο Ερέχθειο. Βέβαια, είναι τόσο ελκυστικά, και τόσο άριστα τα σχέδια, ώστε μας παρασύρουν σε ερμηνείες δύσκολες. Και αυτές βέβαια δεν μπορούν να αποδειχθούν γιατί σώζεται ελάχιστο υλικό. Το μόνο που μπορώ να πω είναι ότι πρέπει να προχωρήσουν οι έρευνες στην Καρθαία για να έχουμε περισσότερο

αρχαιολογικό υλικό, που θα μας επιτρέψει μια καλύτερη κατ'εμέ ερμηνεία, γιατί υπάρχει μια βασική αντίθεση και αντίφαση στην προτεινόμενη αποκατάσταση. Ποτέ στην Ελληνική τέχνη τα αετωματικά γλυπτά, δεν στρέφουν προς το εσωτερικό του κτηρίου. Ποτέ οι μορφές δεν δείχνουν μόνον τα νώτα τους. Ότι προτείνει ο κ. Παπανικολάου είναι όλα αντίθετα προς ό,τι ξέρουμε. Άρα πρέπει να βρούμε κάποια άλλη λύση.

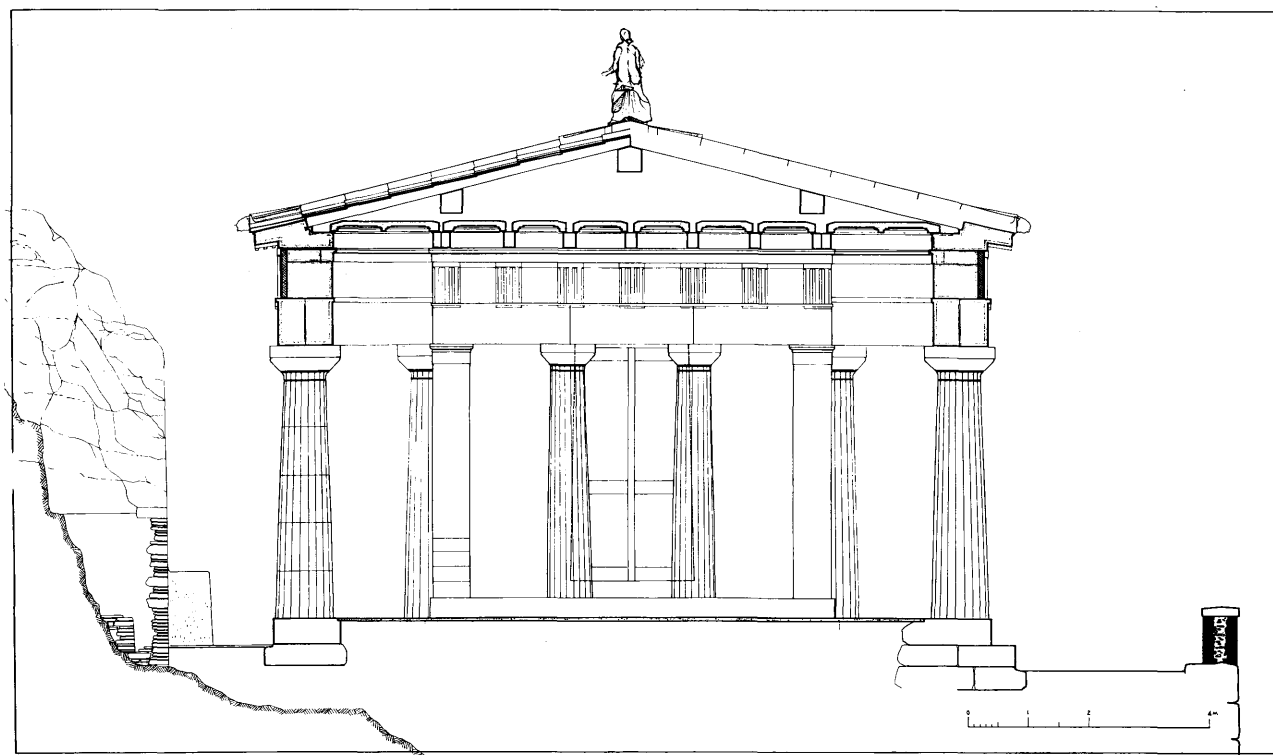

Η στέγη του ναού της Αθηνάς στην Καρθαία

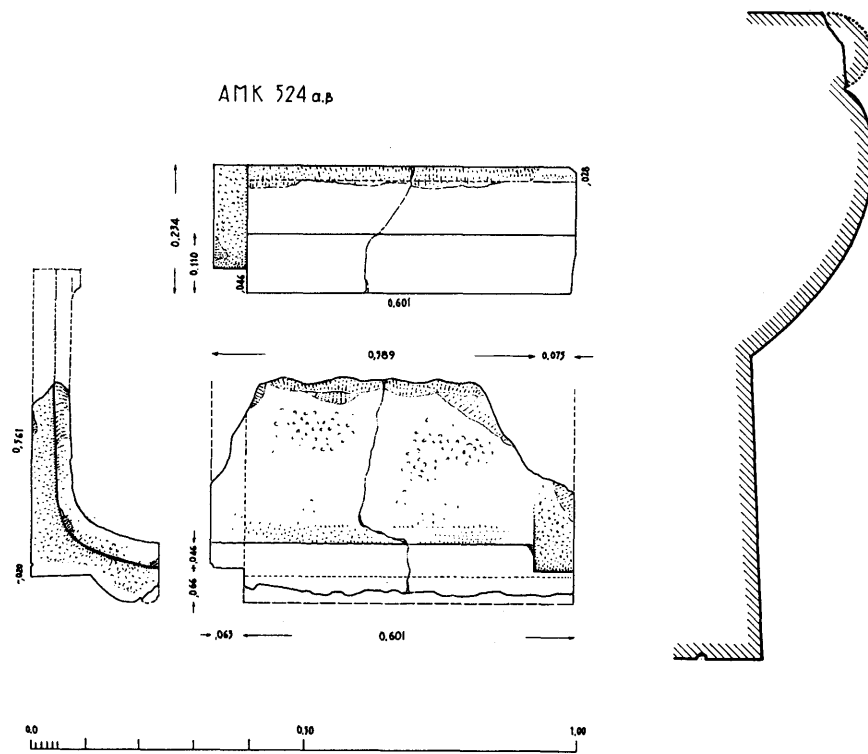
Εικ. 1. Η κάτοψη του ναού. Αναπαράσταση.

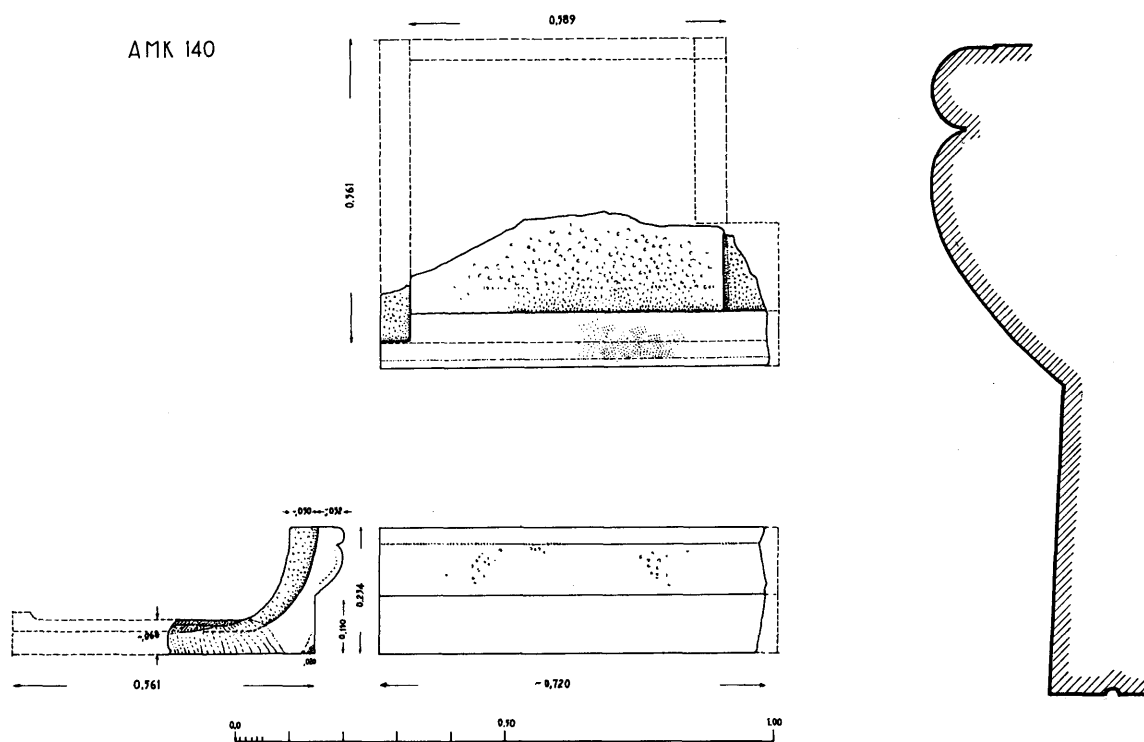
Εικ. 2. Η Ν. όψη του ναού. Αναπαράσταση.

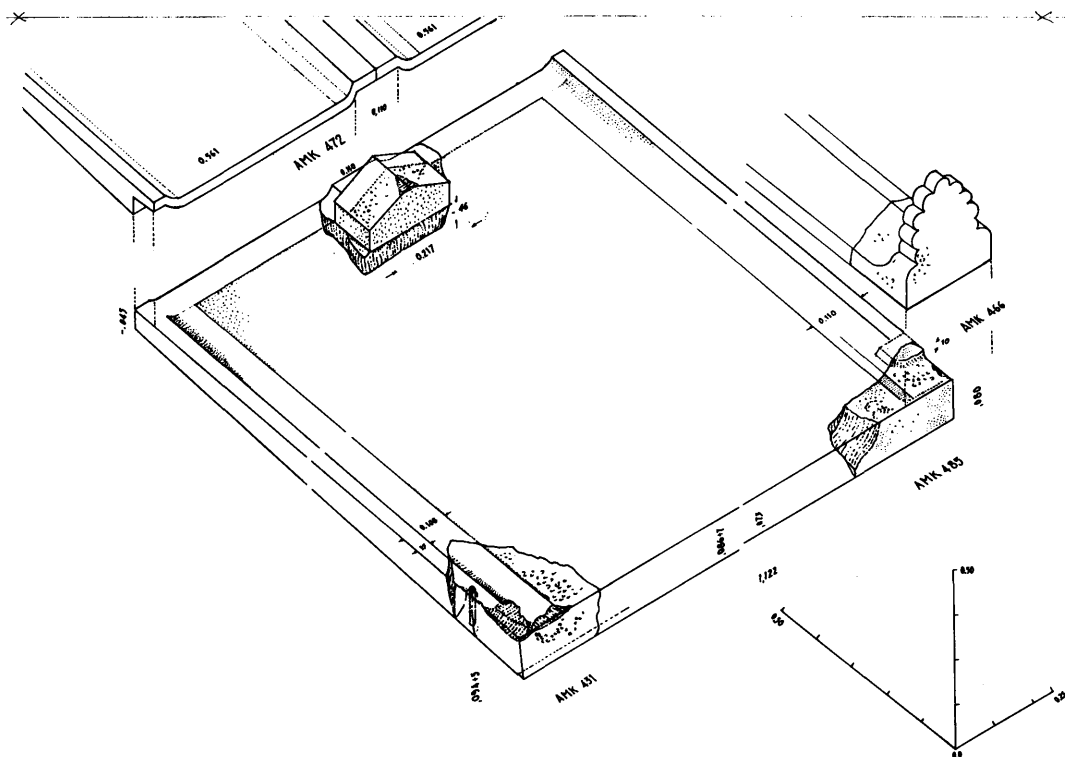
Εικ. 3. Κατά πλάτος τομή του ναού μπροστά από τον πρόναο. Αναπαράσταση.

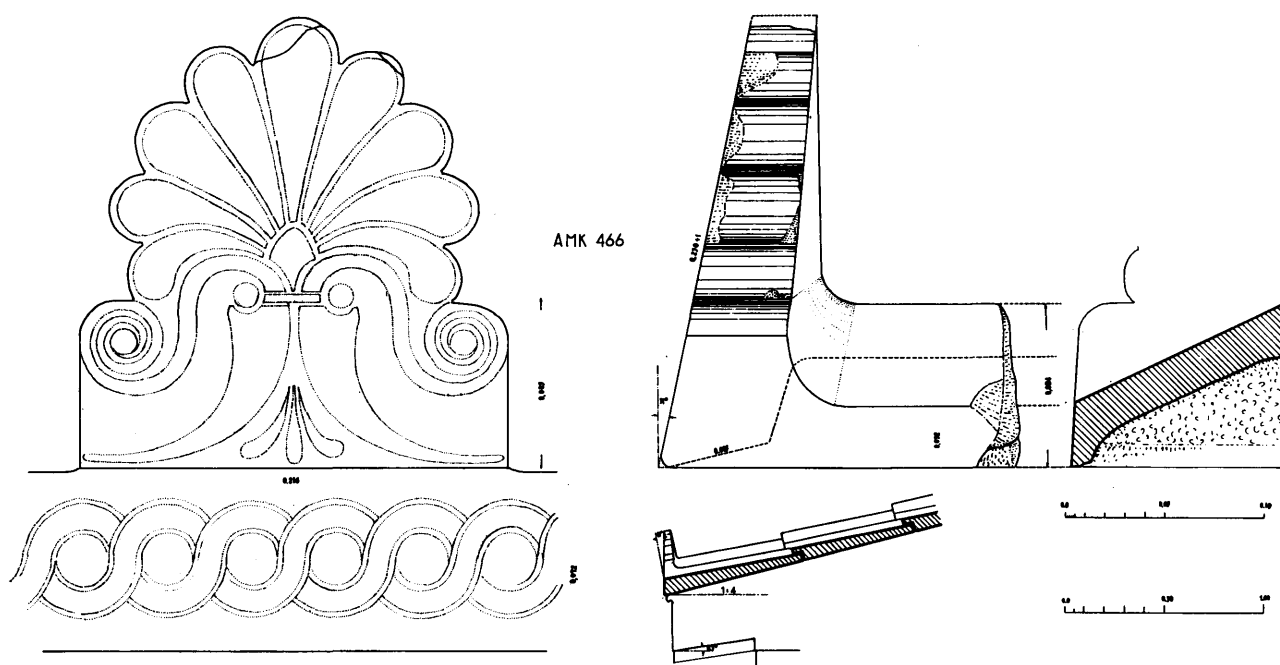
Εικ. 4. Η αγελαία επαέτια κέραμος της Ν. πλευράς του ναού, α.α. Μ.Κ. 524 α, β.

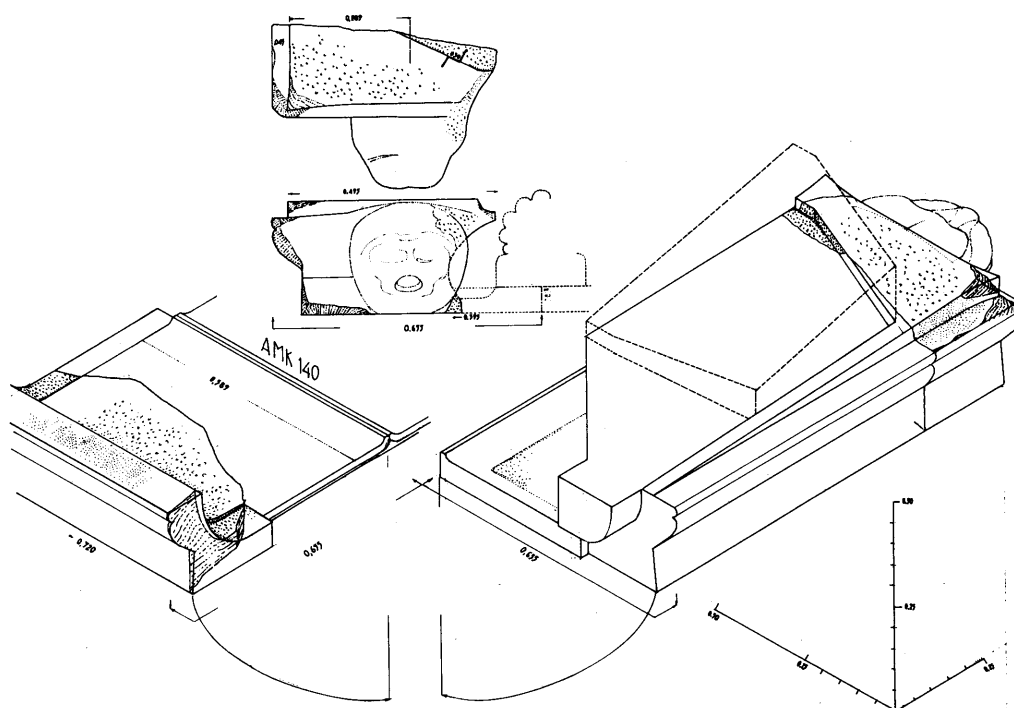
Εικ. 5. Η αγελαία επαέτια κέραμος της Ν. πλευράς του ναού, α.α. Μ.Κ. 140.

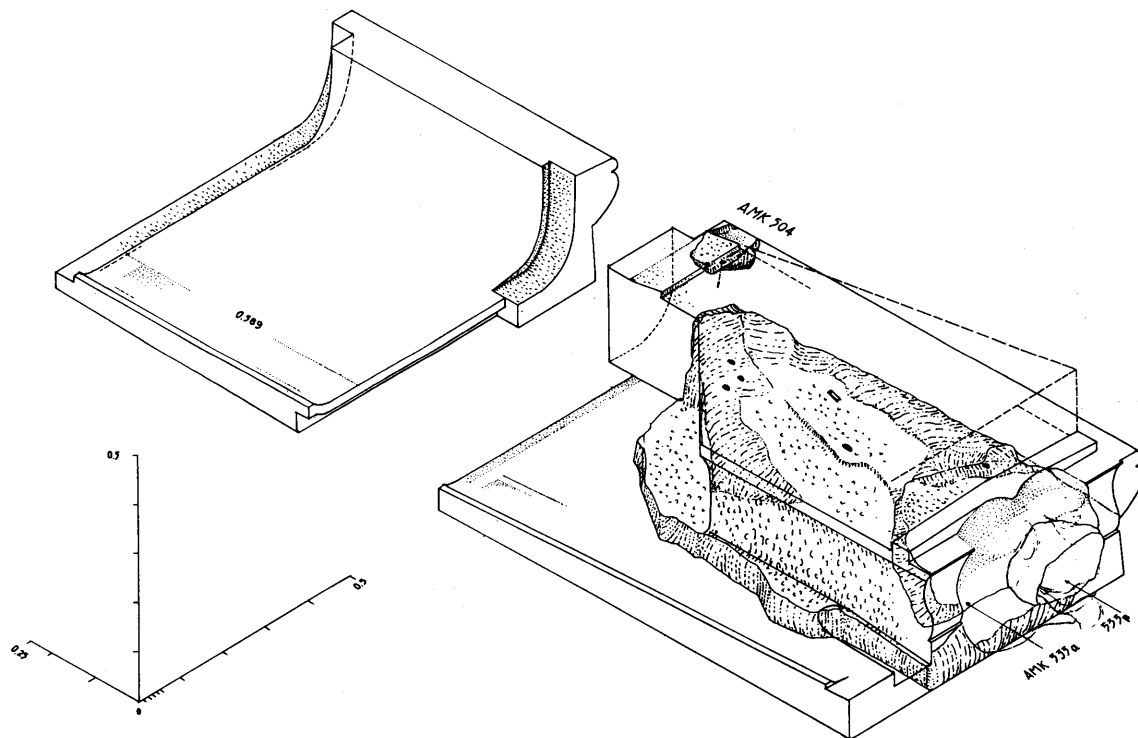
Εικ. 6. Αναπαράσταση του ηγεμόνος στρωτήρος, συμβατικώς συντεθέντος από θραύσματα.

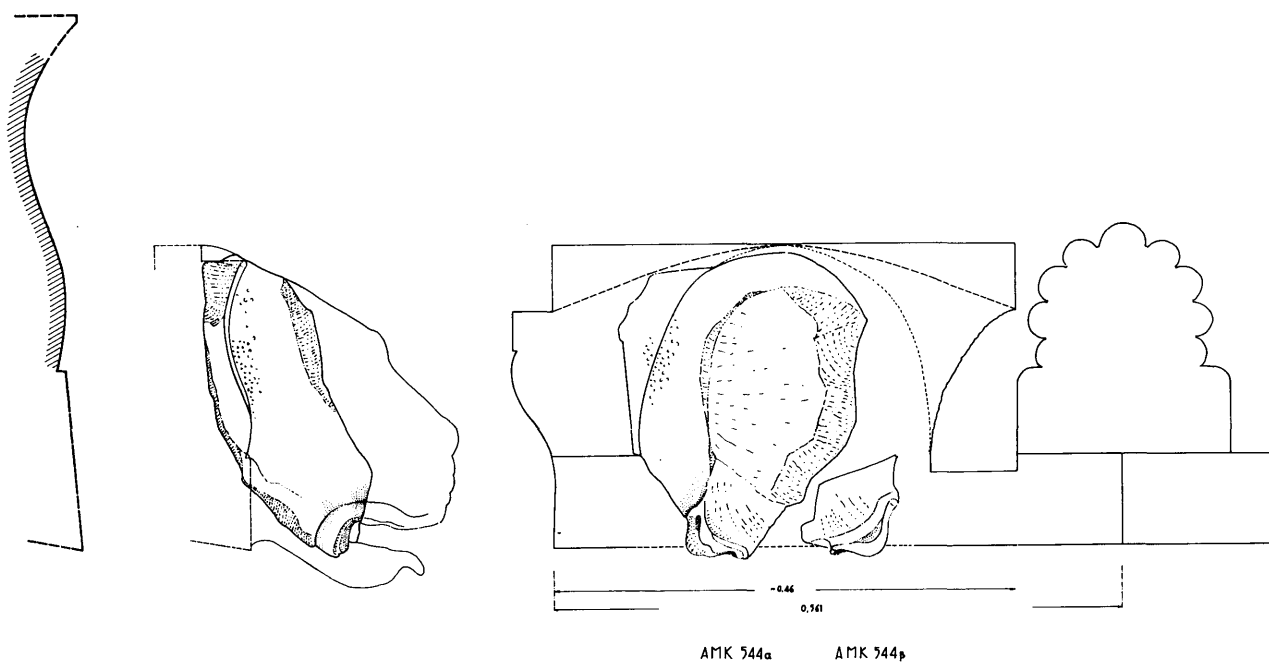
Εικ. 7. Αναπαράσταση ανθεμωπού ηγεμόνος καλυπτήρος, α.α. Μ.Κ. 466.

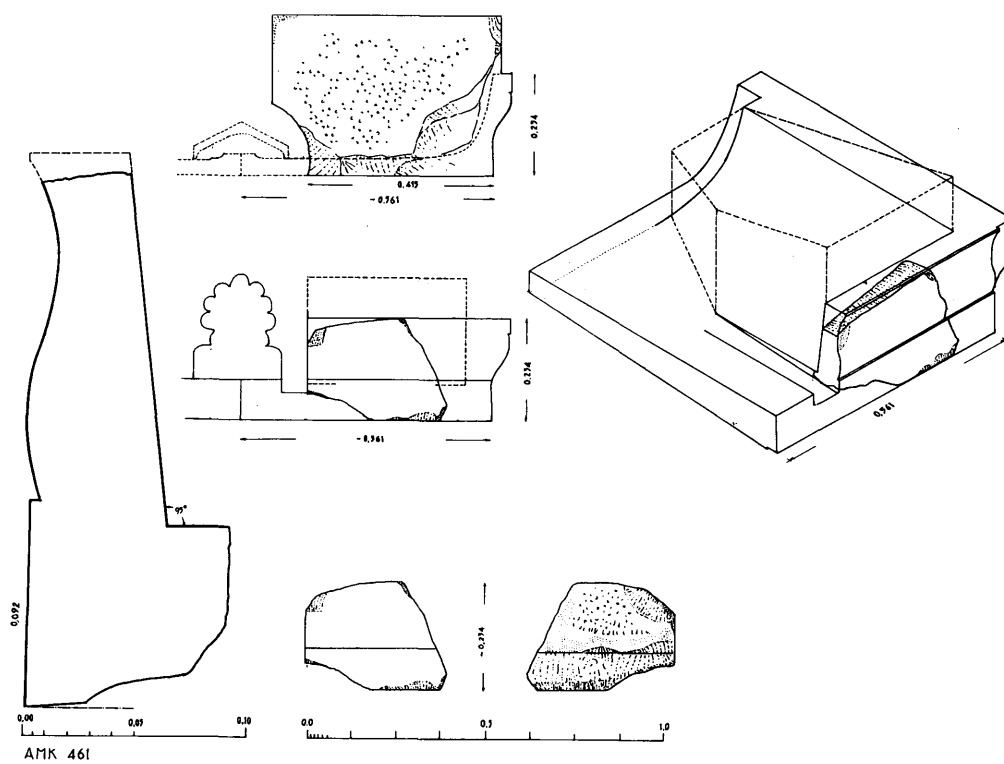
Εικ. 8. Η γωνιαία ΝΔ. σίμα του ναού. Αναπαράσταση.

Εικ. 9. Η γωνιαία ΝΑ. σίμα του ναού. Αναπαράσταση.

Εικ. 10. Η γωνιά ΒΑ. σίμα του ναού. Αναπαράσταση.

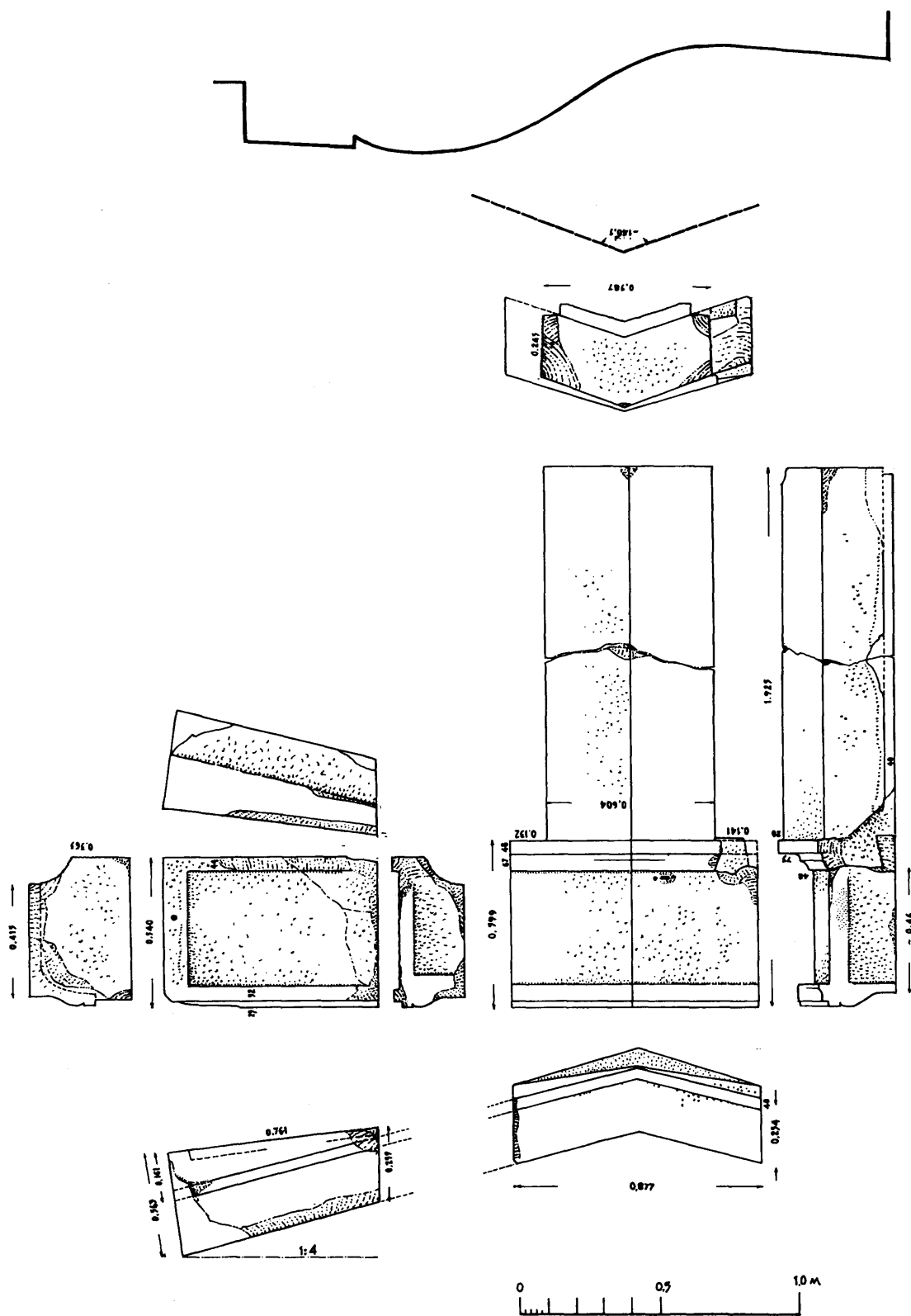
Εικ. 11. Η γωνιά ΒΔ. σίμα του ναού. Αναπαράσταση.

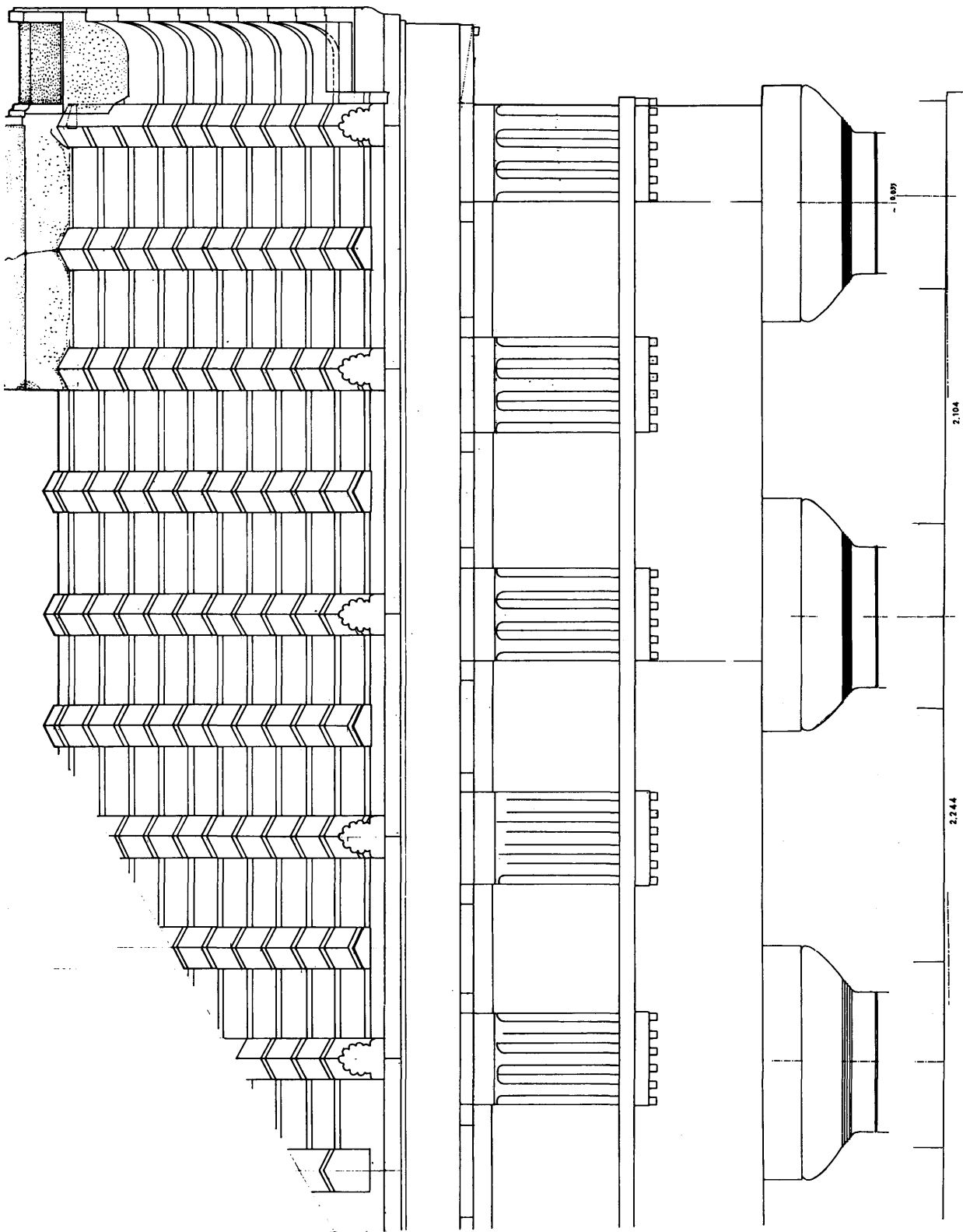
Εικ. 12. Η παρά την κορυφαία σίμα της Β. πλευράς του ναού. (Φωτ. Α.Γ. Μενδώνη).

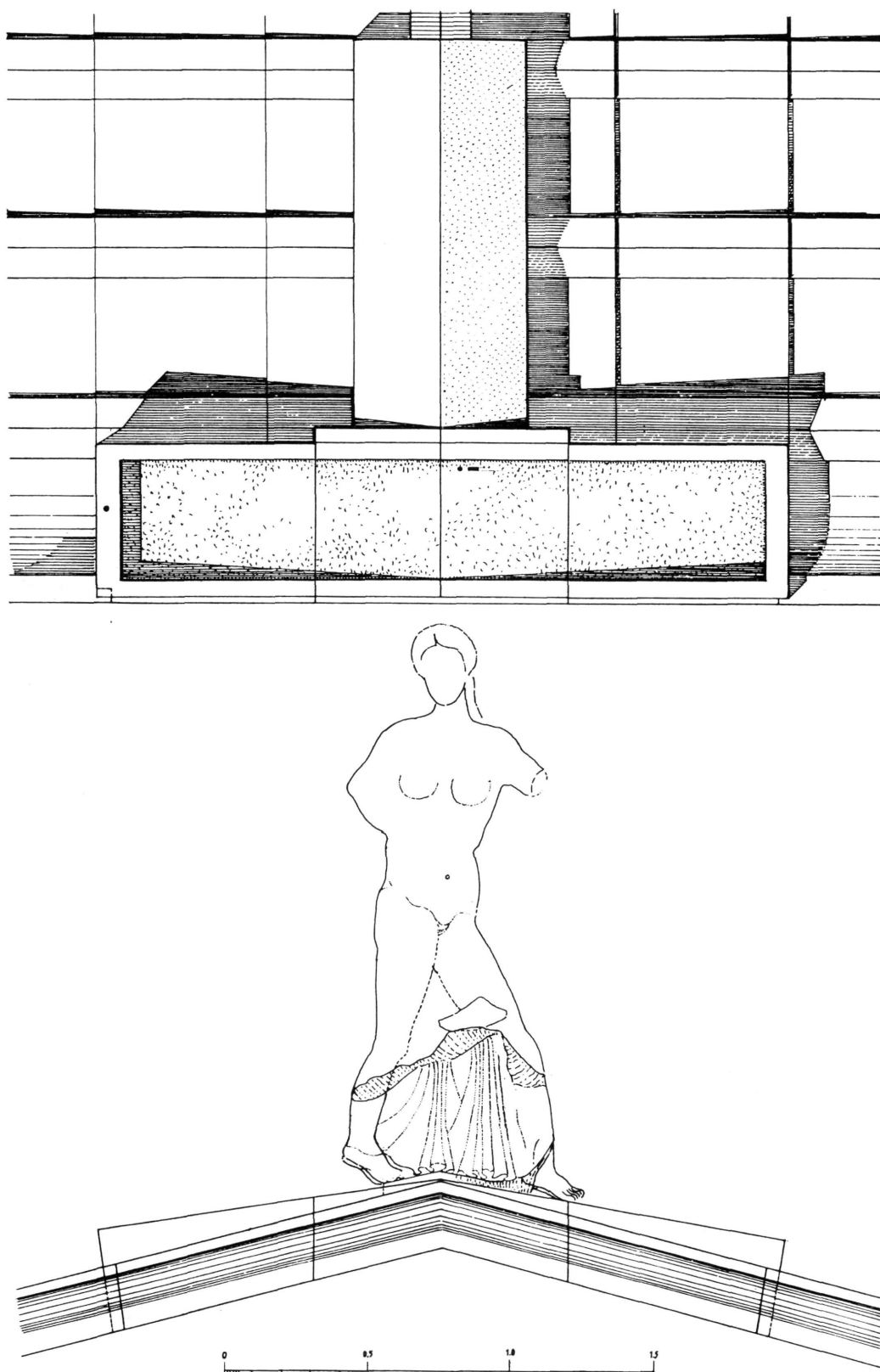
Εικ. 13. Η κορυφαία σίμα της Β. πλευράς του ναού. (Φωτ. Α.Γ. Μενδώνη).

Εκ. 14. Η κορυφαία και η παράπλευρη σίμα της Β. πλευράς του ναού.

Εικ. 15. Η διάταξη της κεραμώσεως στην πλάγια όψη του ναού. Αναπαράσταση.

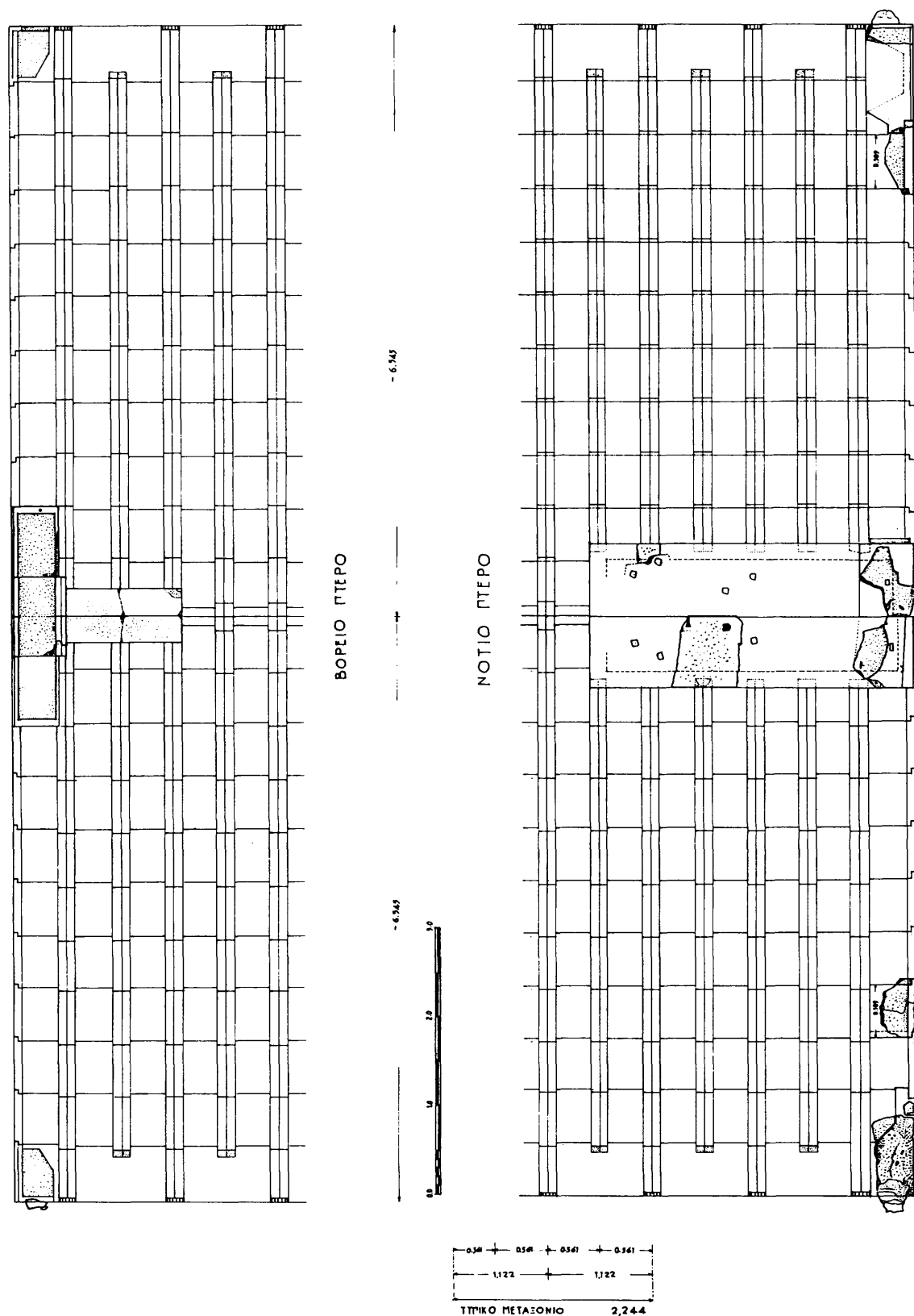
Εικ. 16. Αναπαράσταση των κεντρικών σιμών στην Β. πλευρά του ναού.

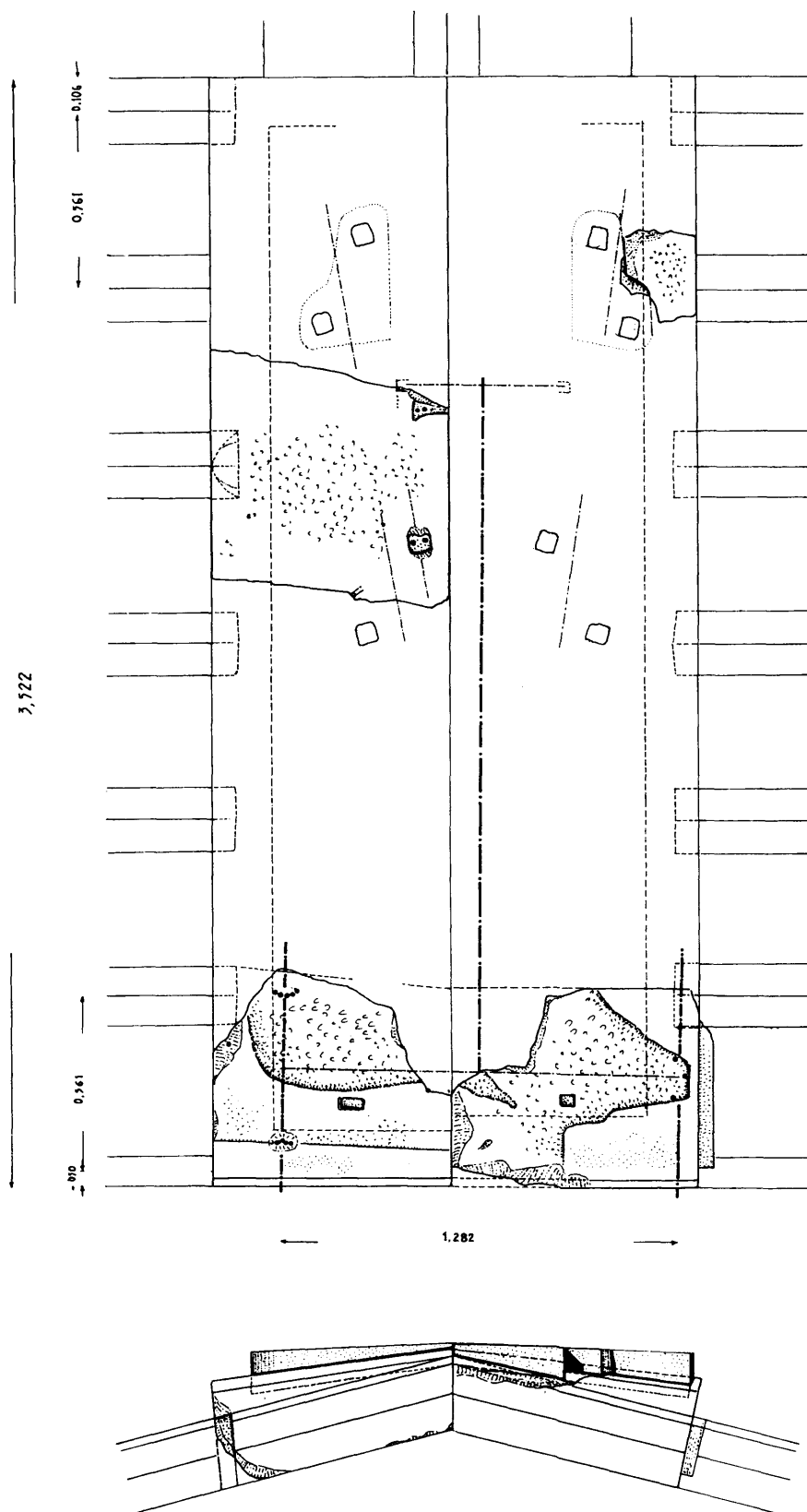
Εικ. 17. Η κεντρική σίμα της Ν. πλευράς του ναού με την επιγραφή Θησεύς. (Φωτ. Λ.Γ. Μενδώνη).

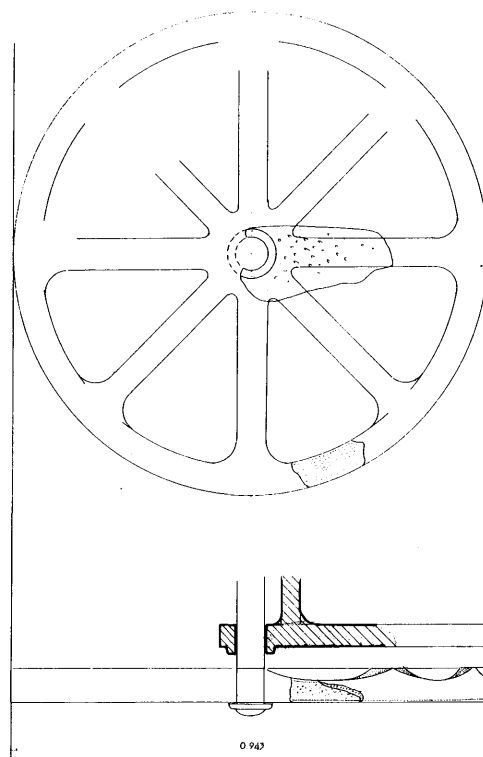
Εικ. 18. Η κεντρική σίμα της Ν. πλευράς του ναού με την επιγραφή Αντιόπη. (Φωτ. Λ.Γ. Μενδώνη).

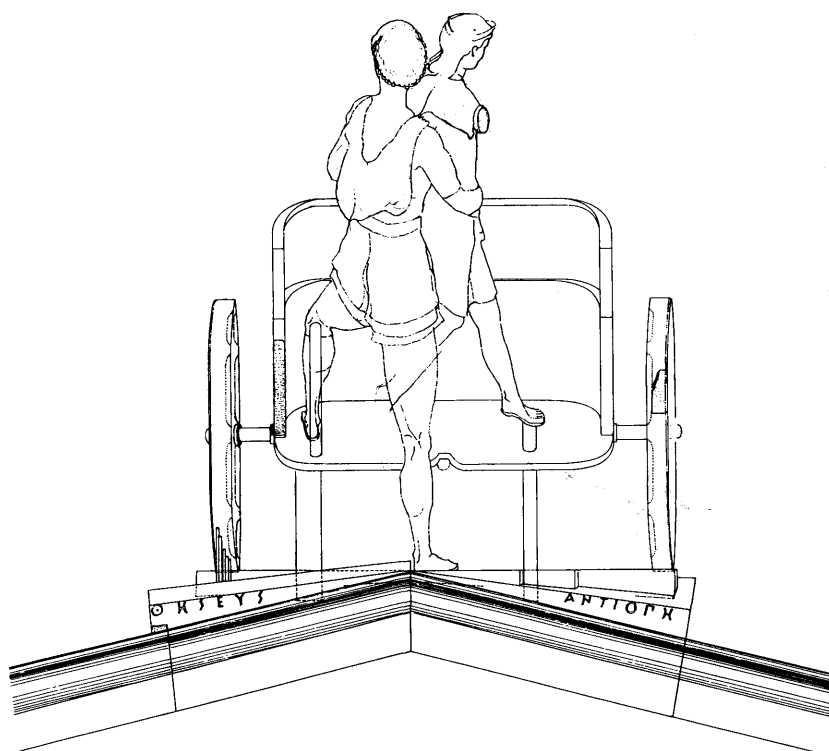
Εικ. 21. Η γενική διάταξη της κεραμώσεως της στέγης στην Ν. και Β. πλευρά του ναού.

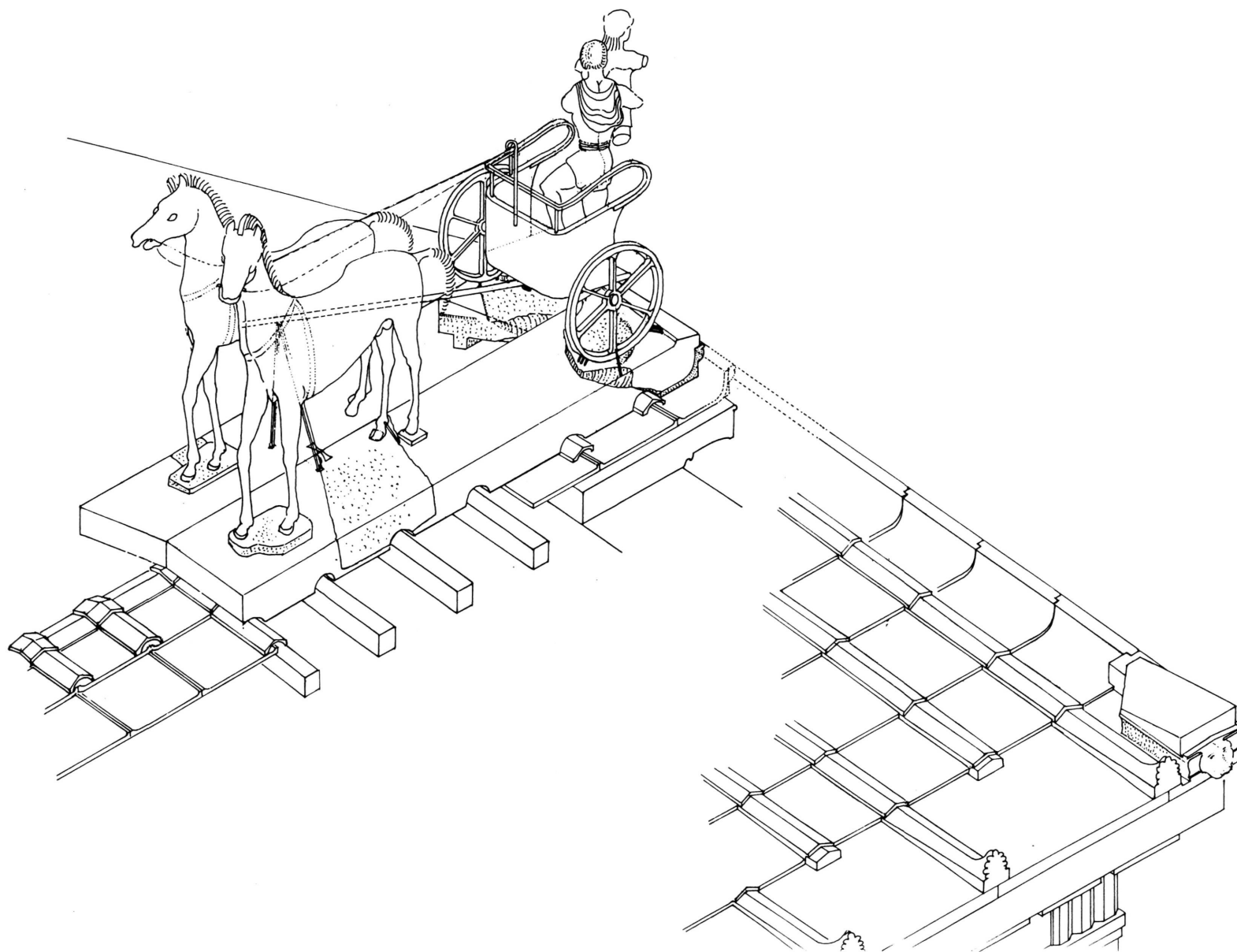
Εικ. 22. Η σύνθεση των δύο κεντρικών σιμών της Ν. πλευράς του ναού.

Εικ. 23. Αναπαράσταση της ρόδας και του δίφρου με βάση τα αποδιδόμενα θραύσματα.

Εικ. 24. Σχηματική αναπαράσταση της ελατίας συνθέσεως της αρπαγής της Αντιόπης.

Εικ. 25. Σχηματική αναπαράσταση και συνολική τοποθέτηση της συνθέσεως της αρπαγής της Αντιόπης στο Ν. άκρο της στέγης του ναού.